

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Kultuuriteaduste instituut
Kirjanduse ja teatriteaduse osakond

Evelin Teder

**Traumakujutus Carolina Pihelgase teostes “Vaadates ööd”,
“Lõikejoon” ja “Ikka veel”**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Agnes Neier, MA

Tartu 2026

Autorideklaratsioon

Olen bakalaureusetöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Evelin Teder

26.05.2026

Annotatsioon

Bakalaureusetöö keskendub Carolina Pihelgase traumakujutusele ja trauma poeetikale teostes “Vaadates ööd”, “Lõikejoon” ja “Ikka veel”. Bakalaureusetöö täidab oma eesmärgid näidates, et Pihelgase traumakujutus ei põhine trauma sõnastamatusel või mälulünkadel, vaid traumakogemuse detailsel, kehalis-aistilisel vahendamisel ning kuidas trauma ilminguteks lisaks otsestele kujutustele on ka traumareaktsioonid, enesealalhoidu kindlustavad käitumised. Bakalaureusetöö teoreetiline osa annab ülevaate traumast, selle eri vormidest ja definitsioonist, trauma esile kutsutud reaktsioonilistest käitumistest ning mõjust inimese minapildile, narratiivsele kujutlusvõimele, agentsusele ja võimalikkustajule. Samuti avatakse trauma mäletamist ja selle jagamise tervistavat toimet ning ühiskondlikus narratiivses alateadvuses kohaloleva ohvri süüdistamise narratiivi kahjulikkust. Teises peatükis analüüsitakse teooriast lähtuvalt eelmainitud Pihelgase teoseid.

Märksõnad: aistinguline, kehaline, detailne, traumateooria, Carolina Pihelgas

Sisukord

SISSEJUHATUS	5
1. MIS ON TRAUMA?	7
1.1 Trauma ja selle vormid	7
1.2 Ohvri süüdistamine ja minapilt.....	9
1.3 Trauma ja mälu	12
1.4 Trauma jutustatavus.....	15
1.5 Traumapoeetika ja narratiiv	16
2. TRAUMAKUJUTUS JA POEETIKA CAROLINA PIHELGASE TEOSTE “VAADATES ÖÖD”, “LÕIKEJOON” JA “IKKA VEEL” NÄITEL	19
2.1 Kehalised traumad ja nende mõju kujutus.....	20
2.1.1 Füüsiline vägivald ja selle mõju	20
2.1.2 Täiskasvanu seksuaalne väärkohtlemine ning selle normaliseeritus ühiskonnas	21
2.1.3 Lapse seksuaalne väärkohtlemine ja selle mõju	28
2.2 Vaimne väärkohtlemine ning selle mõju	34
2.3 Ohvri süüdistamine. Narratiivne kujutlusvõime ja agentsuse taastamine	39
KOKKUVÕTE	45
Summary.....	50

SISSEJUHATUS

Trauma uurimisel on viimased 30 aastat olnud keskne Cathy Caruthi traumateooria, mis usub trauma hilinevasse olemusse, et traumat ei kogeta päriselt selle toimumise hetkel ning et trauma avaldub tekstis narratiivsetes katkestustes, lünkades ja kordustes ehk trauma kujutamisel on representatsiooniprobleem. Carolina Pihelgase teosed “Vaadates ööd” (2022), “Lõikejoon” (2024)¹ ja “Ikka veel” (2025) kätkevad endas aga mitmeid traumasid, mis on edasi antud kehaliselt aistitavate, detailselt kujutatud sündmustena, mis on tegelastel tugevalt meeles ning seda toimumise hetkest saadik. Need ei ole fragmenteerunud kujutused, vaid otsekohesed ja üksikasjalikud sündmused. Indrek Ojam on oma doktoritöös “Steeni poeetika ja eesti modernistlik romaan” (2023) teiste teoste kõrval vaadelnud Pihelgase romaanis “Vaadates ööd” kajastunud keha aistingulisust, detailsust ning meeleliselt salvestunud hetki ja mälestusi, millele on oma artiklis keskendunud ka Merlin Kirikal (2023). Kehatajulisele, detailselt aistilisele ja poeetilisele kujutusele Pihelgase teoses “Lõikejoon” on oma 2024. aasta artiklites keskendunud nii Piret Pöldver kui ka Johanna Roos. Seevastu Lena Kurg (2026) ja Sveta Grigorjeva (2025) on keskendunud oma artiklites Pihelgase viimase teose “Ikka veel” poliitilisusele. Kuigi retseptsioon on laialdane, ei ole senimaani süvitsi vaadeldud Pihelgase teoste traumakujutust ja -poeetikat.

Käesolev töö laiendab arusaama, kuidas võiks uurida erinevate tekstide traumakujutust. Valitud kolme Pihelgase teose analüüs võimaldab avada traumakujutust kaasaegses eesti kirjanduses. Töö eesmärk on näidata, et Pihelgase traumakujutus ei põhine trauma sõnastamatusel või mälulünkadel, vaid trauma detailsel, kehalis-aistingulisel vahendamisel. Töö teooria osas lähtun peamiselt kliiniliste psühholoogide Maria P. P. Rooti ja Richard McNally traumakäsitlustest, ning kirjandusteadlaste Joshua Pedersoni ja Hanna Meretoja traumateoreetilistest käsitlustest. Lähilugemise meetodi kaudu uurin, kuidas Pihelgase teostes kirjeldatakse traumat, kuidas trauma avaldub lisaks otsestele kujutustele ka traumareaktsioonides, enesekaitsekäitumises ja keha aistilisuse kasvus.

¹ Teos on esmakordset ilmunud 2024. aastal, kuid töös kasutan 2025. aastal ilmunud 2. trükki.

Uurimisküsimused:

1. Mis on trauma ja kuidas seda mõtestatakse kaasaegses traumateoorias?
2. Milliste poeetiliste võtete kaudu kujutab Pihelgas traumasid?
3. Kuidas avaldub trauma Pihelgase teostes kehaliste, meeleliste ja afektiivsete kogemuste kaudu?
4. Kuidas mõjutavad traumakogemused tegelaste agentsust, minapilti ja suhteid ümbritseva maailmaga?

Bakalaureusetöö koosneb kahest suuremast peatükist. Esimeses peatükis tutvustan töö teoreetilisi aluseid, selle esimeses alapeatükis avan trauma ja selle vormid, Rooti trauma definitsiooni ja jaotuse vastavalt mõjuavaldusele ning traumajärgsed haavad ja väljakujunenud enesekaitse käitumised. Teises alapeatükis tutvustan ohvri süüdistamise narratiivi, kroonilist traumasid ning selle mõju inimese minapildile, agentsusele, narratiivsele kujutlusvõimele ja võimalikkustajule. Kolmandas alapeatükis avan Caruthi ja McNally traumakäsitlusi ning põhjendan, miks jätkan toetudes McNally seisukohtadele. Alapeatükis 1.4 avan trauma jutustatavust ning Meretoja traumakogemuse mõistmist, filosoofi Susan Brisoni, psühhiaatri Dori Laubi ja Pedersoni kirjeldatud traumast kõnelemise olulisust. Viiendas alapeatükis avan Pedersoni edasiarenduse McNally traumakäsitlusest, mis sõnastab traumapoeetika analüüsivõimalusi.

Teises peatükis uurin Pihelgase traumakujutust. Teise peatüki esimeses alapeatükis analüüsin, kuidas on kujutatud kehalisi traumasid ja nende mõju tegelastele. Alajaotuses on kolm peatükki, mis keskenduvad füüsilise vägivalla, täiskasvanu ja lapse seksuaalse väärkohtlemisele, ning vägivalla normaliseeritusele ühiskonnas. Järgnevas alapeatükis keskendun vaimsele väärkohtlemisele. Ning kolmandas alapeatükis keskendun ohvri süüdistamise kujutamisele teostes ning narratiivse kujutlusvõime ja agentsuse taastamisele.

1. MIS ON TRAUMA?

1.1 Trauma ja selle vormid

Ameerika Psühholoogia Assotsiatsiooni (APA) sõnastiku kohaselt on “trauma igasugune häiriv kogemus, mille tagajärjel kogeb inimene märkimisväärset hirmu, abitust, dissotsiatsiooni, segadust või muid häirivaid tundeid, mis on piisavalt intensiivsed, et avaldada pikaajalist negatiivset mõju inimese hoiakutele, käitumisele või muudele talitluse/toimimise aspektidele” (Trauma 2018). Maria P. P. Root on kirjutanud oma artiklis “Reconstructing the Impact of Trauma on Personality”, et “trauma muudab püsivalt inimese isiklikku reaalsustaju” (1992: 229), tähelepanu ja reaktsioone ning see muudab informatsiooni vastuvõtmist (samas: 255). Trauma lõhub põhimõtted, mille abil inimene õpib tundma iseennast ning end ümbritsevat maailma ja inimesi, jättes sügavaid haavu ja seades kahtluse alla elu mõtte. See on olemuslikult murranguline ja külvab inimese ellu segadust. (Samas: 229–235) Nagu Root märgib, erineb trauma stressirohkest kogemusest selle poolest, et see ei pane üksnes proovile inimese kohanemisvõimet, vaid hävitab ka mitmed turvalisuse dimensioonid² ja kujundab inimese alatiseks ümber (samas: 260). Trauma on seega sündmus või kogemus, mis inimese elu pea peale pöörab ning teda haavab, põhjustades erinevaid häireid või muid segavaid ja ärritavaid tundeid, mis muudavad inimest, tema reaktsioone, käitumist ja maailmanägemist. Trauma on sündmus ise, kuid ka selle põhjustatud vaegused inimese elus.

Root kirjeldab trauma tekitatud haavu laia spektrina, mis hõlmavad lisaks PTSHle³ ka ärevust, paanikahooge, depressiooni, unehäireid, suitsiidikalduvust, viha, raskusi inimeste

² Turvalisuse dimensioonid – inimese jaoks “maailma organiseerivad põhimõtted, mille alusel õpitakse tundma iseennast, teisi ja maailma. Iga turvalisuse dimensiooni hävimine kujutab endast traumat.” (Root, 1992: 251) Root jaotab turvalisuse dimensioonid kolme kategooriasse: füüsilised (stiimulite puudus, valu, vigastus, püsiv vigastus, nälg), psühholoogilised (vastasseis moraalsusega, partneri kaotus, tajutav pahatahtlik kavatsus, isolatsioon, abitus/kontrolli kaotus, surma või hävingu tunnistaja/selles osavõtja, vaimu murdmine, dislokatsioon) ja inimestevahelised (reetmine, võimu kuritarvitamine, isikliku ruumi rikkumine, kõrvaleheitmine, nähtamatus, partneri kaotus) (samas: 251-253).

³ PTSH ehk posttraumaatiline stressihäire, vt täpsemalt Posttraumatic Stress Disorder 2023, (<https://dictionary.apa.org/posttraumatic-stress-disorder>)

usaldamisel ja keerulisi suhteid ning üldist meeleheidet ja lootusetust ning mitmeid teisi sümptomeid. Traumajärgsetest kahjustustest taastumiseks on vaja “korra ja mõtte taastamist inimese elus.” (Root, 1992: 229–233) See tähendab, et kogetut püütakse tõlgendada ning korrastada, et lõimida see oma enesetajusse ning suhetesse teiste ja maailmaga. Mida rohkem turvalisuse dimensioone on trauma lõhkunud, seda põhjalikumalt korrastust see inimese elus vajab. Inimene peab traumajärgselt enda ja oma elu uuesti üles ehitama, mis eeldab turvalisuse dimensioonide taastamist ning see protsess võib võtta aastaid. Trauma võib esile kutsuda erinevaid enese alalhoidu kindlustavaid ellujäämiskäitumisi (enesekaitsemehhanisme), millest teiste seas on antud töö kontekstis olulisimad enesele viitav käitumine (aktiivne infotöötlus, valvsus ümbritseva suhtes ning ohtude hindamine), perseveratsioon (trauma üle mõtlemine ja selle meenutamine, ka tahtmatu (*flashback*)) ning tagasitõmbumine/taandumine/eemaldumine ja endasse sulgumine (reaktsioonid kogemusele, milles ei suudeta mõtet leida või seda korrastada ning mis võimaldavad olukorrast taandudes energiavarusid taastada). Lapsena sissejuurdunud ellujäämiskäitumised võivad muutuda üldiseks traumale reageerimise viisiks. (Samas: 248–260) Käitumise ümberõppimine ning enesekaitsemehhanismidest ja käitumismustritest loobumine võib aga osutuda äärmiselt keeruliseks.

Root jagab trauma kolmeks mõjuavalduse põhjal: otsene, kaudne ja hiiliv⁴. Otsene trauma hõlmab kogemusi, mis tulenevad vahetust kokkupuutest vägivalla või äärmuslike olukordadega, nagu sõda, tööõnnetused või looduskatastroofid, aga ka füüsilise vägivalla teatud vorme, vaimset vägivalda ning eluohtlikke haigusi. See ei piirdu üksnes ohvriks olemisega, vaid võib tekkida ka olukordades, kus inimesed on sunnitud vägivalda toime panema. (Samas: 239)

Kaudne trauma saadakse Rooti järgi teise inimese traumakogemuse tõttu, mida kas nähakse pealt või millest kuuldakse, nt ema keda kodus pekstakse või uudised vägivalla kohta. Naised kogevad Rooti kohaselt kaudset traumat tõenäolisemalt, sest nad sõltuvad teineteisest rohkem, mida ajendab nende “ühiskondlik sotsialiseeritus⁵ ning vähem privilegeeritud positsioon ühiskonnas” (samas: 239–240). Kui keegi, kellega ollakse lähedane, kogeb traumat, tuntakse

⁴ ingl *insidious* – “tekitab kahju järkjärgulisel, või raskesti märgataval viisil, kumulatiivse negatiivse mõjuga” (Merriam-Webster).

⁵ Sooline sotsialiseerimine – “protsess, mille käigus indiviidid õpivad naiselikkuse või mehelikkuse mõistetega seotud kultuurilisi käitumismalle” (EIGE).

tõenäoliselt ka ise ohtu või saadakse haiget. Samuti on naised ja teised vähemused tihedamini otsese vägivalda ohvrid, mistõttu hirm ja ärevus väljaspool kodu on sagedased reaktsioonid (samas).

Hiiliv⁶ trauma viitab Rooti kohaselt kumulatiivsele, sageli varjatuks jäävale kogemusele, mis ei pruugi tuleneda ühest konkreetsest sündmusest, vaid mis pigem kujuneb välja pikaajalise rõhumise, sotsiaalse alavääristamise ja marginaliseerimise tõttu. Enamasti pole sellele omane füüsiline vägivald ning Rooti järgi ei löhu hiiliv trauma otseselt indiviidi eeldusi maailma kohta, vaid pigem kujundab neid vähehaaval ümber, mõjutades püsivalt inimese maailmataju ning ohustades psühholoogilist turvatunnet, kindlustunnet aga ka ellujäämist. See on tihedalt seotud identiteedikategooriatega, nagu sugu, rass, seksuaalne orientatsioon ja füüsiline võimekus, mille alusel hinnatakse inimese positsiooni ühiskondlikes võimusuhetes. Hiiliva trauma mõju kuhjub terve elu vältel. See muudab inimese valvsaks ning võib esile kutsuda reaktsiooni, mis kõrvaltvaatajale võib tunduda ebaproportsionaalne. Tegelikult on see aga seotud pikaajalise psühholoogilise haavamise ja pidevalt kogetava ohutundega, mis on muutnud inimese tundlikumaks. Hiiliva trauma alla liigitub ka kroonilise otsese traumaga kaasnev pidev psühholoogiline oht. (Samas: 240–242) On näha, kuidas erinevad traumaliigid on omavahel põimunud ning tihtipeale põhjuslikus seoses.

1.2 Ohvri süüdistamine ja minapilt

Traumakogemuse puhul on tähelepanuväärne see, kuidas teatud puhkudel juhtunud ohvrit süüdistatakse. Kliiniline psühholoog Laura S. Brown nendib oma artiklis “Not Outside the Range: One Feminist Perspective on Psychic Trauma”, et vabatahtliku ohvri müüt hoiab alal ühiskondlikke võimusuhteid, suunates süü ohvrile ning normaliseerides seeläbi ahistavat käitumist (1991: 126-

⁶ Root jaotab hiilivad traumad veel omakorda kolmeks alaliigiks: “Esimene tüüp hõlmab, kuid ei piirdu vaid rassismi, anti-semitismi, vaesuse, heteroseksismi ja vanuselise diskrimineerimisega” (1992: 241). Teine tüüp on “sellega seotud, kuid siiski erinev, [...] lahendamata trauma ja sellega kaasneva kaitsekäitumise ja/või abituse ülekanne, mis põlvest põlve esivanema otsese trauma järel edasi kandub” (samas). Kolmas tüüp: “hiiliv trauma võib esineda ka koos märkimisväärse tervise halvenemise, progresseeruva kurnava haiguse või iseseisva toimetuleku märkimisväärse vähenemisega” (samas).

128). Ilmselt on paljud naised kogenud rõhuvate ühiskondlike hoiakute tõttu, kuidas süü ja vastutus ahistamise eest ohvrile nihutatakse – nt väiteid, et “provokatiivne” või osaliselt paljastav riietus tõmbab tähelepanu ja kutsub esile huvi, või et naise keeldumine ei olnud piisavalt selge ja otsustav. Selle loogika alusel tõlgendatakse naist tema riietumisvalikute ja ebapiisava vastumeelsuse tõttu süüdlasena ning vastutus ahistamise ja vägivalla eest asetatakse ohvri õlgadele. Browni sõnul on heteropatriarhaalses ühiskonnas paljud traumaatilised kogemused kahjuks argielulised, need ei jää “tavalise” inimkogemuse piiridest väljapoole ning rikkumised turvatunde ja terviklikkuse vastu, ahistamise, ebaõigluse, rõhumise ning seega ka hiilivate traumade kogemine on igapäevased (samas: 123-128). Niisiis pole trauma Rooti ja Browni järgi kõigest üksiksündmus, mis inimesele võib osaks langeda, vaid ka sotsiaalselt struktureeritud haavatavuse tagajärg. Ohvrid peavad edasi elama rõhuvas keskkonnas ja selle reaalsusega kohanema ning tihti peale on nad sunnitud kandma süüd, mille ühiskond nende õlgadele asetab.

Rooti sõnul on traumakogemuse tajutav kuritahtlik kavatsus peaaegu alati trauma läbielanu jaoks arusaadav ja hirmutav ning lisaks ohvrile “hirmutab selliste kuritegude olemus ka tema ümber olevaid inimesi ning võibolla püüavad inimesed “ohvrit süüdistades” end sarnaste traumade suhtes vähem haavatavana tunda” (1992: 242-243). Root toetub oma artiklis Perloff⁷ unikaalse haavatavuse mõistele, mis ohvrile süüd heites sedastab, et “sinus on midagi, mis sellist pahandust ligi tõmbab”, ning täiendab näidet teisegi ohvrit süüdistava teooriaga, milleks on Lerner⁸ õiglase maailma hüpotees, mis ütleb et “sa saad seda, mida väärid” (samas: 243–244). Kõik traumaliigid võivad endaga kaasatuua ka enesesüüdistamist – Rooti sõnul võivad ohvrid end rõhuvate hoiakute tõttu süüdistada ja alavääristada. Kartes süüdistamist ning sellega kaasnevat solvavat suhtumist, taastraumatiseerimist ja isolatsiooni, ei pruugi inimene oma traumat üldse kellelegi avaldada. Mistõttu võivad ohvrid end nii emotsionaalselt kui ka sotsiaalselt teistest distantseerida. Rooti järgi on taoline isolatsioon oluline osa kroonilistest traumadest – nt perevägivalla, sealhulgas ka lapse väärkohtlemise puhul –, mida vägivallatseja hoiab alal erinevate surveavate või sundivate meetmetega. (Samas: 243–245)

⁷ vt täpsemalt Perloff, Linda S. 1983. Perceptions of vulnerability to victimization. *Journal of Social Issues*, 39, 41-62.

⁸ vt täpsemalt Lerner, Melvin. J. 1980. *The belief in a just world: a fundamental delusion*. New York: Plenum Press.

Hanna Meretoja aitab oma artiklis “Philosophies of Trauma” mõista, kuidas krooniline või korduv traumakogemus, võib “fundamentaalselt kujundada inimese narratiivset minapilti, mille tulemuseks on eneseväärtust kahandav narratiiv” (2020: 79), mille tõttu ei pruugi inimene elult paremat oodata. Tema sõnul on vaja traumakogemus läbi töötada ehk “oma minajutustus ümber tõlgendada ja püüda see ümber jutustada vähem kahjulikul viisil, mis tugevdaks inimese agentsust.”⁹ (Samas: 79–82) See haakub eespool käsitletud Rooti arusaamaga traumast kui kogemusest, mis vajab tõlgendamist, korrapärastamist ning enesetajusse lõimimist.

Meretoja sõnul on narratiivne kujutlusvõime ehk oskus näha elu erinevaid kujunemisviise ja võimalikkusi tähtis osa narratiivsest agentsusest (2020: 82). Oma teoses “The Ethics of Storytelling”, kirjutab ta, et narratiivse kujutlusvõimeta “oleks meie olelus tegutsevate subjektidena kärbitud ja puudulik” (2018: 4). Narratiivne kujutlusvõime on lahutamatu osa võimalikkustajust – võime kujutleda, kuidas asjad võiksid väljaspool enesestmõistetavust veel olla, on oluline osa sellest, kes inimene on. Võimalikkustaju kujundavad narratiivne alateadvus ja kujutlusvõime¹⁰, mis on narratiivse kujutlusmaailma kaks külge. (Samas: 4–20) Inimese isiklikus narratiivses alateadvuses on juurdunud kultuurilised ja internaliseeritud narratiivid¹¹ – sotsiaalkultuuriline alateadvus kujundab ühiskonna või kogukonna narratiivse kujutlusmaailma, millesse inimene on sisse põimitud –, mis hoiavad alal rõhuvaid sotsiaalseid süsteeme, eelarvamusi ja struktuurset vägivalda ning ilma, et inimene seda teaks, mõjutavad tema mõtlemist ja kogemustele tähenduse andmist (samas: 82–83). Seega narratiivne alateadvus piirab inimese narratiivset kujutlusvõimet ja võimalikkustaju. Kriitiline eneserefleksioon aitab mõista narratiivses alateadvuses kinnistunud rõhumist, see võimaldab vastu seista ja vabaneda selle piiravusest ning laiendada oma narratiivset kujutlusvõimet ja võimalikkustaju. (Samas: 100)

⁹ Agentsus – “tegevusvõimekus, toimevõimekus, indiviidi valmisolek ja võime toimida/tegutseda iseendana” (ingl agency) (HAR).

¹⁰ Need on ka tähtsad osad narratiivsest identiteedist ning narratiivne alateadvus, kujutlusvõime ja identiteet “põhinevad (ümber)tõlgendamise protsessidel” (Meretoja, 2018: 21).

¹¹ Kultuurilistele narratiividele on omane normatiivsus, seega ka rõhuvus, sest teatud identiteediomaduste põhjal omistatakse inimestele elus sobilikke ja sobimatuid valikuid ja võimalusi, mis oleks vastavuses kultuuriliste ideaalide ja normidega. “Narratiivsed identiteedid omistatakse meile meie visuaalse välimuse ja sotsiaalse staatuse alusel [...] ning oluline on see, kuidas me reageerime meile peale surutud siltidele.” (Meretoja, 2018: 82–83)

Meretoja sõnul on kirjanduslikel jutustustel võimalus, lisaks minapildi ümbertõlgendamisele, aidata võidelda traumeeriva struktuurilise vägivalla vastu ning ellu viia sotsiaalseid muutuseid (2020: 79). Sellisele teoreetilisele väljale asetub ka käsitletud Carolina Pihelgase teostes esinev traumakujutus. Töös vaadeldud teostes kerkivad esile traumakogemused, millest sageli otsustatakse vaikida ühiskondliku hukkamõistu, taasohvristamise hirmu või kogetu valulikkuse tõttu. Aastatepikkune vägivald on kahjustanud tegelaste minapilti ning vorminud ja alal hoidnud ennastsüüdistavaid hoiakuid, millest püütakse vabaneda ja taastuda. Samaaegselt osutab Pihelgase looming sellele, et traumast ja vägivallast räägitakse tänapäeval üha avameelsemalt, mis võib aidata vähendada päriselus ohvri süüdistamist ning murda traumaga kaasnevat isolatsiooni.

1.3 Trauma ja mälu

Paljuviidatud traumateoreetiku Cathy Caruthi käsitlustes on trauma miski, mida inimene ei suuda selle ootamatuse tõttu vastu võtta, mõista ega ära registreerida hetkel kui trauma aset leiab. Trauma on selle üleelamise hetkel teadvusele kättesaamatu ja omastamatu, seda ei kogeta, ning see põhjustab inimese edaspidise häirituse ning tagasivaated (*flashback*'id) traumast hakkavad kannatanut kummitama. Teadmine traumast jõuabki Caruthi järgi inimeseni nende tagasivaadete ja/või õudusunenägude kaudu, mis üritavad traumakogemuse teadvusele kättesaadavaks teha, kuid see trauma jääb keeleliselt hoomamatuks.¹² (1996: 3–7) Traumale pole antud psüühilist tähendust (samas: 59), ning aja möödudes saab selle üleelanu teadmatuses ja amneesias taastuda ning pildi tükksaaval jälle kokku panna. Unustamine on Caruthi arvates viis, kuidas traumad üldse kogetakse.

¹² Caruthi tõlgenduses on suure tähtsusega lüngad. Ta viitab, kuidas Freudi tekstis esinev lünk säilitab ajaloo luues implitsiitselt trauma ruumi, ning kuidas mõnede sõnadele korduv osutamine, edastab trauma mõju inimesele, seda, mida ei saa trauma kohta mõista. (1996: 21) Poststrukturealistlik seisukoht sedastab, et keel ja keelelised vahendid, mille abil tähendust luuakse, ei saa maailmale adekvaatselt viidata/osutada. Caruth väidab De Mani essee “The Resistance to Theory” lugemisel, et De Mani “arusaam konstateeriva ja performatiivse keele vahelisest suhtest ei eita kaugeltki juurdepääsu ajaloole, vaid on viis, kuidas hoida ajaloo allaneelamist abstraktsiooni poolt” ning et keeles salvestub sündmuse mõju. (Samas: 73–74)

(Samas: 17) Caruthi sõnul on korduvas tagasivaates trauma salvestunud täpselt ja ilma liialdusteta, mis on ka põhjus, miks trauma kogemishetkel “täielikult teadvust *väldib*” (1995: 152-153).

Seetõttu avaldub trauma Caruthi käsitles ilukirjanduses mitte otsese traumasündmuse representatsioonina, vaid narratiivsete katkestuste, korduste ja keeleliste lünkadena, mis implitsiitselt trauma ruumi tähistavad (1996: 21). Trauma pole tekstis täielikult ligipääsetav ega jutustatav, vaid ilmneb kaudselt. Seega pole Caruthi mudel vaadeldavate Pihelgase tekstide puhul kõige kandvam, sest neis on trauma tihti edastatud väga detailselt ja kehalise aistingulisusega. Pihelgase teoste analüüsis on tulemuslikum lähtuda Maria Rooti ja Richard McNally traumakäsitlustest, mis erinevad Caruthi omast. McNally kirjutab oma teoses “Remembering Trauma”, et sündmusi, mida peetakse nende toimumisel tõsiselt traumeerivaks, unustatakse väga harva (2003: 2). Tema sõnul ei sega emotsionaalne stress¹³ traumaatilise kogemuse kodeerimist, vaid see pigem täiustab ja tugevdab mälus kogemuse keskseid tunnuseid, vahetevahel perifeersete detailide arvelt (samas: 62). Tema sõnul ei toimi aju nagu kaamera, mis kõike meiega juhtunut üles filmib ja veatult salvestab. Mälestused pole kunagi täielikud ning mingid aspektid traumakogemuse puhul võivad jääda kodeerimata, sest tähelepanu oli suunatud mujale. (Samas: 173) Kuid emotsionaalne stress ei kustuta inimese mälust stressirohket kogemust (samas: 62). Seega, trauma üle elanud inimesed mitte ainult ei mäleta juhtunut, vaid nende mälestused traumast on üsna hästi meeles.¹⁴

McNally sõnul võib trauma üliharva esile kutsuda psühhogeense amneesia¹⁵, mida ei tohiks kindlasti segi ajada traumaatilise amneesiaga – see on fenomen, mille puhul on inimene trauma üle elanud, selle mällu kodeerinud, kuid mälestused alla surunud või traumast dissotsieerunud sellest nii, et ta ei mäleta traumat ja selle kogemist (samas: 183–187). Nende mälestuste taastumiseks on

¹³ Emotsionaalne stress – “psühholoogilise pinget ja rahutuse tunne, mida põhjustavad ohu-, ähvarduse ja isikliku turvatunde kaotuse olukorrad, või sisemised konfliktid, pettumused, enesehinnangu kaotus ja lein. Seda nimetatakse samuti emotsionaalseks pingeks.” (APA)

¹⁴ Kui just ei saada mõnd peatraumat või ajukahjustust, mis McNally sõnul kutsuks esile kas tagasiulatuva-, anterograadse- või orgaanilise amneesia (McNally, 2003: 186). Vt täpsemalt “Remembering Trauma” ptk 7.

¹⁵ Psühhogeenset amneesiast “põhjustavad sündmused, mille psühholoogiline või emotsionaalne tähendus põhjustab mälukaotuse aju kahjustamata” (McNally, 2003: 186). “Psühhogeenne amneesia algab vahetult peale esilekutsuvat sündmust, sellega kaasneb isikliku identiteedi kaotus, ulatuslik tagasiulatuva mälukaotus, mitte vaid esilekutsuva sündmusega seotud mälukaotus ning see kestab harva rohkem kui paar nädalat ning lõpeb tavaliselt pigem järsult kui järk-järgult” (samas: 189).

vaja tugevaid meeldetuletusi, mis need kaitsebarjäärid ületaks. Kuid McNally sõnul on selline trauma mitte-mäletamine seletatav pigem “tavalise” ja argise unustamisega. Kui laps kogeb lapsepõlves midagi traumaatilist (nt mõne lähedase ebasüüdsad puudutused), kuid ei mõista, et juhtunu oli mingitviisi traumeeriv, ei ole põhjust ajul seda ka alla suruda või kuidagi teisiti kodeerida. See lihtsalt ununeb ning kui laps vanemana mõistab kogetut väärkohtlemisena, siis see hilineb mõistmine (ning miks vahepealsel ajal sellele ei mõeldud), ei viita traumaatilisele amneesiale. Amneesia on võimetus meenutada kodeeritud teavet – ei ole võimalik taastada ja mäletada asju, mida ei kodeeritud nende juhtumise hetkel, sest neid lihtsalt ei ole ajus olemas. Ta kirjutab, et on tõenäosus, et mälestus on kadunud ja pole enam ajus kättesaadav. Kuid trauma “mitte-mäletamisele” on ka teine seletus: ei taheta tunnista neid valusaid tõsiasju ning kinnitatakse, et midagi säärast pole juhtunud. Raskus või tahtmatus traumast rääkida ei tähenda, et kogemus oleks teadvusele kättesaamatu või mälust kadunud. Ta rõhutab, et soovimatus millelegi mõelda ja võimetus midagi mäletada on väga erinevad asjad. (Samas: 183-193)

McNally kirjutab ka, et tagasivaated loovad inimese jaoks illusiooni, et traumakogemust elatakse uuesti üle, kuid need kohe kindlasti pole kustumatult mällu sööbinud meeleliste muljete taasesitused, mida väidab Caruth, sest nagu igasugune autobiograafiline mälu, alluvad ka tagasivaated moonutustele ja rekonstrueerimisele (samas: 117). Tema sõnul võib inimene trauma kogemise hetkel tajuda peritraumaatilise dissotsiatsiooni¹⁶ sümptomeid, aja aeglustumist või kiirenemist, olustiku ebareaalsust või mõnede aspektide moonutusi (samas: 93). Moonutused ei tähenda siiski, et trauma jääks sõnastamatuks ja ta lükkab ümber seisukoha, et trauma pärsib “narratiivse mälu teket” (samas: 180) ja et traumeeritud isikud on võimetud sõnastama oma traumakogemusi või et kogemused on keeleliselt hoomamatud. Trauma muudab inimest ja tema reaalsustaju ning kartus ühiskondliku suhtumise ees, mälestuste valulikkus või tahtmatus tunnista üleelatut, võivad sageli olla ajendiks, miks traumat alla surutakse, teiste inimestega ei jagata ega meenutata. Tuginedes Rootile ja McNallyle saab väita, et mälestused traumast on

¹⁶ Peritraumaatiline dissotsiatsioon – “ajutine dissotsiatiivne kogemus [...], mis tekib traumaatilise sündmuse ajal või umbes selle aja paiku. Seda kogenud isikud võivad tunda, nagu nad jälgiksid toimuvat kõrvalt, nagu juhtuks see kellegi teisega, justkui filmis, või on nad traumajärgselt “hajevil” ja desorienteeritud”. (APA)

inimesel olemas ning need on kättesaadavad ja sõnastatavad nende asetleidmise hetkest saadik ning neid on võimalik teistega jagada.

1.4 Trauma jutustatavus

Meretoja sõnul on oma kogemuste jutustamine ja/või lugudesse panek, viis anda neile tähendus, neid mõtestada ja kontekstualiseerida, olla oma kogemuste peategelane, keda “kuulatakse ja kelle kogemus on oluline” (2018: 100–101). Ta kritiseerib sündmuse-keskset traumateooriat ja arvamust, et traumat ei kogeta selle toimumise hetkel, sest ka igapäevane elu võib olla traumeeriv. Kuid kui mõista kogemust millegina “millel puuduvad selged ajalised piirid ning mida läbivad nii minevik kui ka tulevik, [...] mis on teadvusele vaid osaliselt ligipääsetav” (samas: 114) ning mis pidevas (ümber)tõlgendusprotsessis lõimub uute arusaamade ja kogemuste võrgustikuga, siis pole kõige arukam väita, et traumat ei kogeta selle toimumisel või et traumakogemuse tõlgendamisel on selle moonutamine möödapääsmatu (samas). Pedersoni arvates on traumaatilise amneesia teooria isegi kahjulik, sest see röövib ohvrit kontrolli trauma üle ja tema agentsuse. Pedersoni sõnul on oluline, et traumateooria keskenduks sellele, et mälestus traumast on ellujäänul olemas ja kättesaadav ning ta on võimeline seda usaldusväärselt edasi andma. (2014: 338)

Sarnane rõhuasetus on ka filosoofi Susan Brisoni autobiograafilises teoses “Aftermath”, kus ta kirjutab, et Caruthi “traumateooria teeb kontseptuaalselt võimatuks, et ellujäänu saaks trauma kohta usaldusväärselt tunnistust anda” (2002: 71). Caruthi sõnul kaob traumakogemuse sõnastamisel narratiivse mälestusena ära täpsus ja emotsionaalne mõju ning see muudab trauma liiga mõistetavaks (1995: 153-154). Seetõttu peab ta tõetruuks üksnes traumamälestust, millele tavateadvusel puudub ligipääs ning mida teadvus ei ole tõlgendanud ega kognitiivselt moonutanud¹⁷ (Brison, 2002: 70). Narratiivne vorm on aga eetiliselt problemaatiline, kuna trauma

¹⁷ Caruthi sõnul “sündmuse täpne registreerimine – võime seda tagasivaates pidevalt täpselt ja üksikasjalikult taasesitada – näib traumaatilise kogemuse puhul olevat seotud just sellega, kuidas see sündmus toimumise ajal jääb täielikult teadvusest kõrvale. Modernsed neurobioloogid on väitnud, et traumaatilise sündmuse veatu meelde “graveerimine”, “ajju sööbimine”, võib olla seotud selle väljajätmisega normaalse kodeerimisega mälust.” (1995: 152–153)

sõnadesse panekul kasutatakse keelelisi vahendeid, mille sümbolisüsteem on täiesti erinev kogetu omast (samas: 71), püütakse mõtestada traumat ning seeläbi unustatakse trauma ainulaadsus ja antakse talle üldine tähendus või seletus¹⁸ (Meretoja, 2018: 114). Brison aga tõdeb, et see ei tähenda, et vaikimine on ainuke õige ja eetiline reaktsioon, sest traumamälestuste alalhoiu tõttu kestab vaimne seisund, mis jätkuvalt inimest kahjustab, edasi ning läheb vastuollu trauma üleelanu sooviga vaimselt terveneda (2002: 70–71). Brisoni sõnul traumast rääkimine “*teeb sellega midagi*” (samas: 56). Mälestuste sõnastamine ja jagamine teistega, aitab saavutada suurema kontrolli trauma haavade ja traumakogemuse meenutamise üle, aidates vormida ja ajaliselt järjestada traumaatilisi mälestusi ning enda Mina uuesti üles ehitada (samas: 71). Ka psühhiaater Dori Laub on kirjutanud, et “[trauma]loo “rääkimata jätmine” aitab kaasa selle türannia kestmisele. Vaikivas endashoidmises sündmused moonduvad üha enam ning tungivad ellujäänu igapäevaellu ja saastavad seda” (Laub, 1991: 78), kuid traumast rääkimine võimaldab alata tervenemis- ja taastumisprotsessil (Pederson, 2014: 338). Caruthi traditsioon rõhutab trauma representatsiooni probleemset, samas kui Brison, Laub, Pederson ja Meretoja seavad esile jutustamise ja sõnadesse paneku agentsust taastava potentsiaali. Pederson lisab ka, et “[l]ugejad, kes tunnistavad keele tervendavat jõudu, ei vaata traumakirjandust tõenäoliselt mitte kõhklevate või ebaõnnestunud kõneaktide kogumina, vaid pigem – olgu need siis kuitahes katkendlikud – püüdlustena taastuda” (samas: 339).

1.5 Traumapoeetika ja narratiiv

Pederson on McNally teosele toetudes ja seda edasi arendades, sõnastanud Caruthi teooriast erineva lähenemise kirjanduslikule traumateooriale. Pederson rõhutab, et esiteks tuleks tähelepanu suunata tekstile ja poetikale, mitte tekstides esinevatele lünkadele kui tunnistustele, et traumaatilisi mälestusi ei saa sõnadesse panna ning nad pole kättesaadavad (2014: 338). Pihelgas

¹⁸ “Caruthi argumentatsiooni aluseks, nagu paljudel teistelgi narratiivikriitikutel, on idee, et jutuvestmine on eetiliselt problemaatiline just niivõrd, kuivõrd see on mõistmise vorm (ja et see saab olla eetiline niivõrd, kuivõrd see häirib mõistmist)” (Meretoja, 2018: 114).

on oma viimastes teostes üha enam võtnud fookusesse naistevastase vägivalda, mis on olnud varjatud ning mis teoste tegelaste elu on tugevalt mõjutanud. Tegu pole lünkadega tegelaste mälus, vaid nad mäletavad mida kogesid ning mis emotsioone ja aistinguid traumakogemuse ajal tundsid. Teostes esinev traumakujutus võib aidata nii lugejal kui ka autoril saavutada kontroll kogetud trauma ja selle jälgede üle, kuid ka tuua esile ühiskonnas normaliseeritud struktuurset vägivalda. Tegu võib olla fragmentaarsete ja moonutatud kujutistega, kuid siiski mälestustega, mis on teoste tegelaste mälus olemas ja kättesaadavad.

Teise punktina sõnastab Pederson, et autorite kirjeldused traumast võivad olla väga detailirohked ja elavad ning sisaldada erinevaid aistinguid (2014: 339). Nagu eespool välja toodud, on McNally kirjutanud, et emotsionaalne stress tugevdab mälu ning seetõttu võivad Pedersoni arvates autorid traumad kujutades kasutada väga kujundlikku keelt ning aistingulisi kirjeldusi olustikust (samas). Traumakujutus ilukirjanduses võib olla väga kirjeldav, meeleline ning küllaltki intensiivne ja kujundirohke. Pihelgase teoses “Vaadates ööd” on kõige räigemad kokkupuuted väärkohtlemisega, otsese vägivalda hetked, väga detailsed ning teadvuse vooluga edasi antud. Punkti kasutatakse lausetes mõned üksikud korrad ning toimuv on kinni püütud erinevate meeltega, tuntakse valu ja vastikust, erinevaid lõhnu, kuulatakse vaikset seebimullide kriginat kraanikausis või mehe ahnet lõõtsutamist. Mitme meelega info püüdmine traumakogemuse ajal, kajastab üliemotsionaalsust ja hirmu, mis on muutnud meeled valvsaks, seeläbi võib näha toimimas üht Rooti sõnastatud enesekaitsemehhanismi. Ei ole vaja graafilisi vägivaldaakti detaile, et traumakogemust lugejale edastada. Meelte teravustumine teksti tasandil annab edasi, kuidas kõik trauma kogejas on pingul ning kuivõrd ollakse teadlik toimuvast ja end ümbritsevast keskkonnast.

Samamoodi on “Vaadates ööd” minategelase mõtteline kaugenemine oma kehast, kehaväline kogemus seksuaalse väärkohtlemise hetkel, viis kuidas end kaitsta või kuidas selle kohutava reaalsusega hakkama saada. Kogemuse vastikusest mõtte muule suunamine, enda asetamine seebimullide vahele, endas kõige lukku keeramine, seostub ka Rooti sõnastatud enesekaitsemehhanismiga, endasse tõmbumise ja eemaldumisega traumastseenist. Kehaväline kogemus ning peale seksuaalset väärkohtlemist kujutlustesse peitumine, näitlikustab kogemuse moonutatust, kuid sel ajal ei jää sündmus kogemata ning juhtunust ollakse teadlik. Ka “Lõikejoones” esineb moonutatust kui peategelane tajub, kuidas emotsionaalselt vägivaldse suhte

tulemusena on ta justkui reaalsusest väljaspool. Sellised kogemuse moonutused annavad edasi kogetu traumaatilisust ning Pedersoni kohaselt peaks pöörama tähelepanu tekstides “ajaliselt, füüsiliselt või ontoloogiliselt moonutatud kogemuste kirjeldustele” (2014: 339) ehk McNally teoses mainitud peritraumaatilise dissotsiatsiooni sümptomeid kujutavatele seikadele. Peatükkides väljajoonistunud põhilised traumatunnused annavad meile võimaluse vaadelda trauma kujutamist ilukirjanduslikes tekstides. Nt peritraumaatilise dissotsiatsiooni sümptomite, enesekaitsemehhanismide, detailsuse, kehalis-aistilise kirjelduse kohalolu tekstides, teeb tajutavaks olukorra traumaatilisuse, emotsionaalse pingestatuse, hirmu ning ohu elule ja agentsusele. Samuti annavad need edasi trauma elumuutvat olemust, mis on jätnud tegelaste ellu sügavaid haavu ja paineid. Moonutused, aistilisus ja valvsus tekstides annavad edasi tegelaste afektiivset meeleseisundit, samas kui argine, emotsioonitu ja loeteluline kujutus osutab trauma hiilivale või kroonilisele olemusele. Tihti on traumakujutustes ka kujundlikke metafoore, mis vägivallatsejat või traumaolukorda sümboliseerivad.

2. TRAUMAKUJUTUS JA POEETIKA CAROLINA PIHELGASE TEOSTE “VAADATES ÖÖD”, “LÕIKEJOON” JA “IKKA VEEL” NÄITEL

Carolina Pihelgase teosed “Vaadates ööd”, “Lõikejoon” ja “Ikka veel” käsitlevad naistevastast vägivalda, ahistamist, perevägivalda, ohvri süüdistamist ja selle kõige ühiskondlikku normaliseeritust ning mõju inimesele. Neis teostes on traumakogemused jätanud tegelastesse sügavaid haavu, mida esitatakse lugejale aistinguliste ja detailirohketena, need on mällu salvestunud – tegelased on võimelised nendest rääkima ja mõtlema, iseasi kas neist ka räägitakse.

Pihelgase romaan “Vaadates ööd” kätkeb endas kolme naise lugusid, alustades noorimast, minategelasest, jätkates tema bioloogilise vanaema, Marija, looga ning lõpetades Marija bioloogilise tütre ja minategelase ema, Leida, omaga. Lühiromaan “Lõikejoon” kujutab peategelase, Liine, põgenemist vaimselt vägivaldsest suhtest ning üleskasvamist vaimselt vägivaldse emaga. Lisaks ka suhtejärgse traumeeritusega hakkamasaamist ja agentsuse taastamist. Ning viimaks proosaluulekogu “Ikka veel”, mis käsitleb pere- ja seksuaalvägivalda, tuues naistevastase vägivalla ja selle sotsiaalse mõõtme kõige rohkem esile. Teosed on kolmes erinevas žanris, kuid igaühes tulevad esile naistevastane vägivald ja sellest tingitud traumad sarnaste poeetiliste ja kujundlike võtete kaudu. Traumakujutuse analüüsimisel keskendun kõige mõjuvamatele ilmingutele Rooti sõnastatud traumatüüpidele, mille on põhjustanud pere- ja seksuaalvägivald ning pööran tähelepanu ka sotsiaalselt struktureeritud naistevastasele vägivallale, Browni ja Rooti kirjeldatud ohvri süüdistamisele ja sotsiaalselt struktureeritud haavatavusele, mis muudavad tegelaste reaktsioone ja reaalsustaju. Samuti toon välja Rooti sõnastatud traumajärgsed haavad ja reaktsioonilised enesekaitsemehhanismid, mille traumaolukord esile kutsub, k.a McNally kirjeldatud peritraumaatilise dissotsiatsiooni sümptomid – moonutused keha-, ümbruse- ja ajatajust. Juhin tähelepanu Meretoja traumajärgse narratiivse kujutlusvõime puudulikkusele ning trauma mõjule, kahandades minapilti, narratiivset kujutlusvõimet ja agentsust. Käesolevas töös mõistan traumapoeetika all neid kirjanduslikke võtteid, mille kaudu traumakogemust valitud

Pihelgase teostes vahendatakse, sealhulgas detailsus, kordused, loetelulisus, argisus, otsekoheus, kehaliste tajude rõhutamise ning traumade kehalis-meeleline meeldejäätvus ja traumakogemuse mõju tegelasele. Analüüsi selguse huvides olen edaspidistes tsitaatides alla jooninud traumaatilisele kogemusele osutava: keha aistingulisuse kasvu¹⁹ (kehalise taju, meelte teravustumise ja detailsuse intensiivistumise), enese alalhoiu mehhanismid (ellujäämiskäitumised), traumareaktsioonid (reaalsustaju muutus (nii peritraumaatiline dissotsiatsioon kui ka inimese traumajärgne ümberkujunemine), traumaga kohanemine (kroonilised traumad, hiilivad traumad ja ühiskondlik normaliseeritus), trauma haavad, minapildi nõrgenemine, agentsuse kadu ja enese vähendamine).

2.1 Kehalised traumad ja nende mõju kujutus

2.1.1 Füüsiline vägivald ja selle mõju

Võrdluses kahe teise teosega, on romaanis “Vaadates ööd” kehaliste traumade kujutus kõige tugevamalt kohal, mida toetab tõenäoliselt romaani pikem vorm ning tegelaste rohkus, mis võimaldab käsitleda eri aegadel inimestele osaks saanud vägivalda ja kannatusi. Alustan analüüsi füüsilisest vägivallast, mis ei ole otseselt naistevastane ega seksuaalne ning mida esineb Pihelgase loomingus kõige vähem – kolmes valitud teoses on ta ainukesena kohal teoses “Vaadates ööd”. Perevägivald, mis avaldub minategelase kasuisa halvustavas ja ebameeldivas suhtumises naistesse ja lastesse, struktureeris kodust elu, mida alkoholi tarbimine võimendas. Kasuisa, kes ühel hetkel oli külaline, järgmisel hetkel elas nende juures:

“võttis meid käsile, silmad kilamas peas nagu tigedal härjal. [...] Viha sai hoogu viinapudelist, mis tegi rusika kõvemaks, vähemalt nii tundus, aga ka jalad pehmemaks ja löögid ebatäpsemaks, nii et tou eest kõrvale põigelda polnudki alati nii raske. Üsna varakult sai meile selgeks muster: kui pudel välja ilmus, oli oluline silma alla mitte sattuda, vähemalt paar tundi kindlasti, sealt edasi oli

¹⁹ “Pigem hakkab isoleeritud keha tajuma üldisemaid, laiemalt levivaid aistingute laineid, ja just neid nimetan ma siinkohal – parema sõna puudumisel – afektiks” (Jameson, 2013: 35).

haripunkt ületatud ja hullem möödas, aga need tunnid võisid olla hirmsad.” (Pihelgas, 2022: 57–58).

Mehe kohalolu oli võimatu ignoreerida, tema kilavaid silmi võrdsustab autor tigea härja omadega, sümbolne kujutusviis, mis annab edasi, kuidas minategelane meest tajus – hirmuäratava, julma ja vihasena. Kasuisa samastamine kontrollimatu loomaga toob esile alkoholist kannustatud vägivalla etteaimamatu loomuse ning minategelase, kui nõrgema osapoole jõuetuse. Lapsi “võeti käsile” – neil polnud mingit sõnaõigust ega jõudu või julgust, et mehe vastu ja enda eest seista. Tegu ei ole fragmenteeritud kujutusega toimuvast, vaid pigem otsekohese jäädvustusega sellest, kuidas asjad olid, mis osutab selgelt McNally sõnastatud emotsionaalsele stressile ja Rooti valvsusele. Stseenis kujutatakse detailselt ja tundeliselt korduvat vägivallamustrit – alkohol tugevdas viha ja rusikat aga samas vahepeal muutis kasuisa löökide eest pagemise ka kergemaks –, mis osutab kroonilisele traumale, mille traumeerivas elukeskkonnas üles kasvamine kaasa tõi. Minategelane oli sunnitud kohanduma asetleidva vägivalla ning pideva ohuga, õppima vägivaldses elukeskkonnas ennasthoidvalt käituma, vägivallale oma elus ruumi tegema. See viitab ka Rooti hiilivale traumale, mille pidev psühholoogiline oht kaasa tõi, mis muutis minategelase tajukogemusi, käitumist, reaktsioone ja nägemusi maailma kohta. Pudeli välja ilmutamine tähendas tundideks nähtavusest pagemist, nähtamatuks muutumist ehk Rooti sõnastatud ohuolukorrast eemaldumist, mis nendes tingimustes oli kõige ohutum. Argiselt edasi antud perevägivald viitab harjumuspärasele, mitte liialt märkimisväärsele ohule, millega lihtsalt oli vaja toime tulla. Taolist traumaga toimetulekut võib näha ka käesoleva töö hilisemates peatükkides, kui käsitlen kroonilisi traumasid, millega inimesed on õppinud toime tulema.

2.1.2 Täiskasvanu seksuaalne väärkohtlemine ning selle normaliseeritus ühiskonnas

Seksuaalset väärkohtlemist, selle normaliseeritust ühiskonnas ja selle mõju tegelastele käsitleb autor kõigis kolmes teoses. Teoses “Vaadates ööd” on kohal nii seksuaalne väärkohtlemine²⁰ kui ka seksuaalne ahistamine, mis sunnib minategelase vanaema, Marija (Maša), oma töökohalt

²⁰ Lapse seksuaalset väärkohtlemist avan peatükis 2.1.3.

lahkuma. Traumeerivad kogemused muutuvad järk-järgult aina hirmutavamaks ja ähvardavamaks. Ühel tantsuõhtul liimub Maša külge tema ülemus, kellest tantsu ajal Maša üritab “jälle natuke eemale tõmbuda, aga mees ei lase, hoiab kõvasti kinni ja siis on ta lõksus” (Pihelgas, 2022: 128). Kehaline survestamine ning osutus lõksu langemisele, on otsesed viited tahtevastasele lähedusele ja kitsikusele. Peale tantsupõrandalt lahkumist sätib mees end naise kõrvale istuma – jällegi tahtmatu ja pealesunnitud füüsiline lähedus –, tekitades Mašas ebamugavust ja ebakindlust. Aina aimatavamaks saab naise ohutunne – tantsupõrandalt lahkumisest kuni Maša voodisse minekuni, edastades aset leidvat ühe pika teadvuse voolulise lausena. Ohutaju ning tahe olla mujal, eemal mehest ja vastumeelsest olukorrast, kutsub esile vaimse eemaldumise, tusedavõitu “[mees] röögib tooste ja teeb rõvedaid nalju, ja akna taga sajab veel vihma, muudkui sajab ja sajab kolletavate lehtede peale ja on hea mõelda, et nemad on siin sees, soojas, ja see röske vihm väljas, õhtu hakkab lõppema” (samas). Korduv osutus Maša sisekõnes vihmale, toimib meditatiivselt ja sugestiivselt, naine üritab pingelises ja rõhuvas olukorras toime tulla, kaugenedes emotsionaalselt, mis viitab Rooti enesekaitsemehhanismile. Afektiivne tähelepanu suunamine ebameeldivates oludes positiivsele, aknast nähtavale vihasajule ja kolletavatele lehtedele, tajutavale sügise rõskusele, kuid samaaegselt siseruumi meeldivale soojusele, võimaldab Mašal eemalduda, kuid samas muutub ka tema reaalsustaju ning õhtu möödub justkui kiiremini, viidates ka peritraumaatilisele dissotsiatsioonile. Märgatava detailsus osutab meelte valvsusele, võimendunud aistingulisusele ja emotsionaalsele stressile. Õhkkonna pingelisuus süveneb järjepidevalt ühest pikast lausest teise, ning tüdrukute koju jõudes muutub olustik veel ohustavamaks, kui juba voodis olles kostub äkitselt nõudlik prõmmimine aknale. Maša ülemus üritab end tüdrukute aknast sisse pressida, kuid takerdub, “keegi meestest tuleb redeli peale ja lükkab teda,[...] oh jumal, mõtleb Maša, oh jumal, tee nii, et ta siia tuppa ei pääseks” (samas). Seegi stseen edastab ühe teadvuse voolu lausena, milles on põimunud Maša sisekõne, aset leidvat tegelikkust. Mehe tahe end hoolimata Maša arvamuselt ja tahtest talle peale suruda, teeb selgeks naise sõnaõiguse puudumise. Ränk ehmunine ja sisekõneline vaikiv palve jumalale selles pikas ja loetelulises, olukorda detailselt kujutavas lauses, annavad edasi naise afektiivset hirmu ja ohutunnet ning väga tajutavaks saab emotsionaalne stress, valvsus ja pinge, mida ta tunneb. See kuidas seltsimeest ei kutsuta korrale, vaid aidatakse kaasa tema ahistavale käitumisele, toob selgelt esile käitumise ühiskondliku normaliseerituse. On näha

kuidas Meretoja sõnastatud sotsiaalkultuurilises narratiivses alateadvuses oli aktsepteeritav naise arvamust mitte küsida. Tekst osutab sotsiaalselt struktureeritud haavatavusele, mida naised heteropatriarhaalses ühiskonnas on sunnitud kogema, nagu kirjutavad Brown ja Root. Olukord kulmineerub Maša töökohas, kui osakonnaülem

“justkui varitsedes, tal käisest kinni haarab, [...] kutsub endale külla, ise haiseb nagu siga [...]. Tema silmad hõõguvad peas nagu kuu, punased veresooned valgetes lõhkemas, Maša puikleb, ei, ta ei saa, [...] kui sa ei tule, siis sa veel kahetsed seda, täna õhtul ootan sind ühiselamu juures, mehe sõõrmed lõõtsutavad, suured mustjad karvad tolknevad sealt välja, aga õlekõrred need pole, Maša pilk eksleb ringi, väljapääsu ei kusagil”. (Samas: 129)

Paratamatult tekib konnotatsioon, et ülemus on kiskja, kes oma saaklooma välja on valinud ning kelle ta kavatseb ükskõik millistel tingimustel kinni püüda. Õhkkond on detailselt ja aistiliselt edasi antud – mehe võrdlus haisva loomaga ja hõõguvad silmad, lõhkevad veresooned, annavad poeetiliselt edasi vastikust, haiglaslikku kiskjalikkust ja tagedat ägestumist, mis meest valdab. Saab tajutavaks, kuidas mees Mašat tundma pani, kajastades hirmu ja ohu afekti, emotsionaalset stressi, tahtevastasust ja piiride ületamise traumeerivust. Mehe ähvardused, Maša puiklemine, pilk ekslemas olematu väljapääsu otsinguil ning detailide märkamine – ninakarvad, mis küll kahjuks pole viimased õlekõrred ega aita sellest kohutavast kitsikusest pääseda – annavad edasi meelte valvsust, ohtu agentsusele ning naise sõna tähendussetust, ükskõik kui mitu korda ta keeldub. “[E]i, ei, ei, ma ütlesin, ma ei saa, tõesti pole võimalik, palun laske mind lahti” (samas), see aga hoopis ägestab meest “haare ainult tugevneb, kelleks sa end üleüldse pead, lita selline, ah et sulle ei kõlba või” (samas). Naist ja tema sõnaõigust ei austata ning mehe alaväärstav käitumine ilmestab enamgi, kuidas sotsiaalselt struktureeritud haavatavus ja vägivald ühiskonnas teatud inimgruppide kehalist autonoomiat, turvalisust ja agentsust ohustavad ning ahistavat käitumist aktsepteerivad.

Teoses “Lõikejoon” tuleb seksuaalne väärkohtlemine, mille alla kuulub ka tahtevastane vahekorda astumise katse, esile Tarmo reaktsioonis Liine eemale tõmbumisele. See avaldub survestatistes: “[o]lin hakanud eemale hoidma, aga sinu suured kämblad püüdsid ikkagi minu riiete vahele tungida, minu keha puudutada, ootamatutel hetkedel, sa tahtsid vägisi ületada piiri, mida olin hakanud looma” (Pihelgas, 2025a: 9-10). Emotsionaalne kujutus üleastunud piiridest, mugavus- ja turvatunde kaost ning soovimatutest läheduskatsetest, mõjub oma tahtevastases pealetükkivuses traumeerivalt ning agentsust õõnestavalt. Argisuse taustal toob vägivaldsuse ja

vastumeelsuse esile hinnanguline sõnakasutus – “suured kämblad”, mis üritavad “ootamatutel hetkedel” ja “vägisi” puudutada, luues kujutuse, et naise tahe ei loe midagi, et tal puudub sõnaõigus. Stseeni keskmes on kehaline kogemus, mis tekitab Liines ebameeldivust, emotsionaalset pinget ja psühholoogilist ohtu, millele vihjab ootamatus, sest iial ei teadnud, millal Tarmo jälle naise seatud piiridest üle astub, mis osutab Rooti kirjeldatud hiilivale traumale.

Seksuaalse väärkohtlemise juures on oluline ka agentsus, enesemääramisõigus ja nõusoleku küsimus. “Lõikejoones” on ilmekalt näha agentsuse õõnestamist ja piiramist: “sulle [tegi] haiget, et tahtsin ennast sinust eraldada, enda mina sinu omast lahutada. Sest sa pidasid mind ikka veel enda osaks, ei näinud, ei tahtnud taibata, nii et kui ma julgesin keelduda, siis sa solvusid”. (Samas) Mees paneb eemale tõrjumist pahaks, teda häirib Liine enese ja piiride kehtestamine. Pidades naist osaks Tarmost endast, objektistades teda, jääb mulje, et mees on harjunud saama mida tahab, mida Liine siiani pole keelanud ning et Liine justkui polekski oma agentsusega inimene. Sõnadega “kui ma julgesin”, tekib tunne, et naisel polegi sõna- või keeldumisõigust. See saab täiesti selgeks siis, kui Liine nendib, et “[m]inu keha ei kuulunud enam minule, arvet pidasid sina, minu nõusolek ei olnud küsimist väärt” (samas: 64). Argine kujutus naise kahanenud minapildist, osutab sellele, et ta on harjunud ja isegi leppinud oma puuduva agentsusega, sellega, et mees ei hooli tema nõustumisest. Teksti tasandil on tajutav lootusetus ja krooniline traumeeritus, mis järjepideva nõusoleku mitte küsimise ning kehalise autonoomia kaotamisega paratamatult kaasneb. Liine oli olnud koos inimesega, “kes kohtles mind nagu tarbeeset. Kelle jaoks olin nagu maardla, kust välja pumbata energiat, mis sellest, et see oli kohati tume ja toores. Hakkan sinu vihast vaikselt aru saama: kui kasum enam ei laeku, kui teine hakkab vastu ega lase end enam ära kasutada, siis ajab see vihale küll.” (Samas) Emotsionaalselt laetud tekstilõik kujutab selgelt, kuidas naine tundis end ärakasutatuna. Enese kujundlik võrdlus maardla ja tarbeesemega annab edasi, kuivõrd objektistatult – justkui ta eksisteeriks ainult mehe vajaduste rahuldamiseks –, jõuetu ja tühjana ta end tundis, kui tugevalt tajus oma agentsuse ja kehalise autonoomia kadu ning selle traumeerivust. See peegeldab Browni ja Rooti kirjutatud – heteropatriarhaalses ühiskonnas on rikkumised naiste agentsuse ja terviklikkuse vastu osa igapäevastest traumakogemustest, mida sotsiaalselt struktureeritud vägivald alal hoiab. See kajastab ka Meretoja mainitud, kui tugevalt kahandab agentsuse kadu Liine minapilti ja väärtusetunnet, mida sõnad “kasum enam ei laeku” edasi

annavad, ning kui tugevalt on tema narratiivses alateadvuses kohal internaliseeritud mehele kuuletumine, kuivõrd see teda ja tema käitumist on mõjutanud.

Teoses “Ikka veel” tuleb seksuaalne väärkohtlemine, sealhulgas tahtevastane seksuaalse sisuga tegevus, esile 19. sonetis. Lüüriline mina on sunnitud pealt nägema, kuidas “öösel võttis kunstnik rüütli tänaval tilli püksist välja [...] liputajaid on nõmme metsas / lapsena nähtud küll juba siis mõtlesin mis see mulle ikka teeb” (Pihelgas, 2025b: 73). Tegu on korduvalt üle elatud kogemusega, millele lapsepõlve mälestusele osutamine ning argine kujutusviis viitab. Kuid samas muudab see argisus kogemuse niivõrd tavaliseks, osaks igapäevast, millega inimesed peavad arvestama ja kohanduma, viidates kroonilisele ja hiilivale traumale, näidates et luulemina reaalsustaju on lapsepõlve traumaatiliste sündmuste tõttu muutunud. Struktuurilise vägivalla normaliseeritus avaldub ka 8. sonetis, “ma olen selle kõik läbi teinud / mind on vägistatud häbistatud ära kasutatud olen olnud vähem kui inimene pool inimest / poolik tehe mida selle teadmisega peale hakata vb ainult seda et ma pole ainus / et see on liiga tavaline kuidas võidelda normaalsuse vastu” (samas: 34). Sonetilõik annab edasi lootusetust, õõva millega on lepitud, sest midagi muud ei jää üle. Ongi justkui normaalsus olla “vägistatud häbistatud ära kasutatud”, sest see on ühiskonnas niivõrd tavaline ja sage. Tuim ja eemaldunud sõnastus, viitab Rooti kroonilisele ja hiilivale traumale, millega luulemina on sunnitud heteropatriarhaalses ühiskonnas arvestama ja harjuma aga osutades samaaegselt ka agentsuse täielikule tühistamisele. Soneti lõpp on kriitiline, väljendades meeleheidet ja sundi õudustega arvestada ning valmis olla kõigeks, “õppida võitlema küünte ja hammastega leida end ikka mudast [...] hoolimatus sünnitab hoolimatust” (samas). 17. sonetis kritiseerib luulemina samuti normaliseeritust, kuidas kõige jubedam on “tavalisus süüdi- / matus unustamine on õpitav pea kõrvalepööramine on õpitav me kõik oskame seda / natuke liiga hästi ainult et kord tuleb see hetk mil näed vägivalda igal pool mil pilku / ei ole enam kuhugi pöörata [...] nõrgem peab järele / andma see on võimu loogika” (samas: 71). Objektsusest on saanud normaalsus, sest nõrgema vastast vägivalda on nii palju, et see on ühiskonnas normaliseerunud, see on kinnistunud inimeste narratiivses alateadvuses, hoides seeläbi alal struktuurilist vägivalda. Struktuuri vastu võidelda on lootusetu, kui piisavalt paljud ei hooli, et miski muutuks.

Lisaks seksuaalse vägivalla mõjudele ja normaliseeritusele kirjeldab Pihelgas ka otsest vägistamist. Teoses “Vaadates ööd” avaldub Maša vägistamine tema nooruspõlves peale kahe

kartulimugula leidmist juba üles võetud põllult, mis aga brigadiri sõnul on häbiväärne vargus nii Stalinilt kui ka riigilt. Vägivallatseja salvestub Mašal väga täpselt, “kindlasti mitte üle neljakümne, heledapäine, kitsas nina ja julmad silmad” (Pihelgas, 2022: 116). Kogu vägistamise stseen antakse edasi teadvuse vooluga, väga detailselt ning ühe lausena. Toimuva kujutus edastatakse hetk hetke kaupa. Osutused kehalistele aistingutele, helidele nagu põnts, riide katkemine ning mehe lõõtsutamine, kuid ka puuteaistingutele nagu meheau tajutav soojus ja kõvadus, ja naise kehalisele kogemusele, pükste jalast kiskumine, naise lauale heitmine ja mehe enda vastas tundmine, annavad edasi meelte valvsust, afektist võimendunud keha aistilisust, ning inimkeha haavatavust, selle vägivaldset allutamist ja sellest tingitud traumat. Stseenis on põimunud vägistamine Maša sisekõnega, mis osalt toimuvat kommenteerib, kuid on naisele justkui abivahend laskmaks keskenduda hetkeks millelegi muule:

“[mees] rebis ta järsu käeliigutusega pingilt üles ja heitis põntsuga kõhuli lauale, kiskus püksid rebadele, oli kuulda, kuidas riie kuskilt katkeb, ja Maša jõudis ainult mõelda, et kust ta nüüd ometi niiti ja nõela leiab, et püksid ära parandada, mis ta pärast jalga saab, kuidas ta sedasi kuhugi veel läheb, mees hoidis teda ühe käega vastu lauda, see oli lihtne, teise käega hakkas munni sisse suruma, ise samal ajal ahnelt lõõtsutades, Maša tundis sooja kõvadust oma jalge vahel” (Samas: 117).

Kogemuse šokeerivus näib Mašal esile kutsuvat emotsionaalse reaktsiooni, enesekaitse eemaldumise, mis naise vägistamise reaalsusest ja kohutavusest mõtete tulva näol eemale kannab. Kuid samaaegselt kujutab tähelepanu suunamine olmelisele – niidi ja nõela leidmisele, rebenenud rõiva parandusele ja mõttele, kuidas katkiste riietega edasi minna – peritraumaatilise dissotsiatsiooni tingitud olustiku ebareaalsust, justkui see juhtuks kellegi teisega ning Maša on kaugenenud oma kehaga toimuvast, endasse ja oma mõtetesse tõmbunud. Kogetu ajal argiste murede juurde pöördumine, teeb tajutavaks afektiseisundi, mille väärkohtlemine esile kutsub. Teisalt näib selline keskendumine kujutavat ka mõtisklust, kuidas peale taolist traumakogemust end kokku korjata, oma Mina ja maailmapilt jälle ühtseks traageldada ning eluga edasi minna. Kuid toimuv salvestub siiski Mašal äärmise detailsusega, viidates emotsionaalsele stressile ja valvsusele. Naine naaseb reaalsusesse, kuuldes mehe hingeldamist ja tajudes teda enda vastas ning adub, et mees ei eksle tema jalgevahes niisama, vaid et brigadir “ei kavatsegi suruda sisse sinna, kuhu mehed tavaliselt” (samas). Kujutuse üksikasjalikkus muudab stseeni õõvastavaks:

“[mees] surus, surus, kuni naine röögatas, sest see oli täiesti ootamatu valu, on alles sodomiit, ja ta klammerdus lauaserva külge nii, et sõrmed olid valged ja luud tahtsid naha seest välja tungida, katsus pilku kuhugi haakida, põrandal kooruvale värvile, aga mees ei lasknud, ta haaras Mašal kõri ümbert kinni, kägistas teda, tõmbas ta selja nõgusaks, tõmbas Maša pea üles, otse, et ta näeks, mis ta kirjutuslaua kohal ripub, mis seal ikka ripub, Stalini portree ripub” (Pihelgas, 2022: 117).

Meelte teravustumine teksti tasandil, ja kehalise kogemuse jõhkrus – korduv surumisele osutamine, kohutavas valus laua külge klammerdumine, tunne, et luud tungivad nahast välja, kägistamine jne – teeb väga tajutavaks vägivaldse kehalise trauma, millest naine üritab eemalduda. Maša proovib tähelepanu mujale suunata, keskenduda kooruvale põrandavärvile, kuid mees ei lase sellel juhtuda ning suunab naise tähelepanu seinal rippuvale Stalini portreele. Portreele tähelepanu osutamine avab lisaks individuaalsele vägistamisele ka Eesti ajaloolise trauma konteksti. Vägistamine omandab poliitilise ja sotsiaalse mõõtme, kui taolistes tingimustes aktsepteeritava käitumise, ning selgeks saab, kui tugevalt on nõukogude aeg kinnistanud narratiivses alateadvuses struktuurilist vägivalda ja selle normaliseeritust. Ka hiljem, kui brigadir annab Maša “varguse” eest üle miilitsale, sõnab viimane “kui puhtsüdamlikult üles tunnistate, siis vaatame täpsemalt, mis me teile kirja paneme, kuidas asja lahendame, [...] ja astus siis sõbraliku naeratusega Maša ette ja nööpis püksid lahti” (samas: 118). Tavapärane ja rutiinne, heakskiidetud reaktsioon. “Maša jäi lauale lamama nagu laip, kuulis, kuidas mees süütas sigareti, suitsetas, see kõik jõudis ta meeltesse, aga miski tas lülitus välja, ta polnud teadvuseta, lihtsalt kustunud, väsinud” (samas: 117). Kogemus lõhub midagi naises, mingi osa temas kustub ja lülitub välja. On mõistetav, kuidas naise minapilt lõheneb peale agentsuse kaotust. See muudab tema arusaamu maailmast, tema reaalsustaju ja teda ennast, mis Rooti sõnul ongi trauma definitsioon. Autor kujutab teostes täiskasvanute seksuaalse väärkohtlemise erinevaid ilminguid tihti keha võimendunud aistilisuse kaudu, mis kujutab valvsust ümbritseva ja vägivallatseja suhtes ehk reaktsioonilist enesekaitse käitumist. Kohal on ka traumaolukorrast tähelepanu koondamise läbi eemaldumine ning peritraumaatiline reaalsustaju muutus. Esmastes ohuolukordades on kohal kujundlikud osutused vägivallatsejale ja juhtunule, kuid krooniliste traumade puhul jääb silma emotsioonitus, argine kujutus, mis annab edasi lootusetust olukorra suhtes. Trauma üleelanule osutab autor samuti aegajalt kujundlikult, andes edasi afektiivset seisundit.

2.1.3 Lapse seksuaalne väärkohtlemine ja selle mõju

Peale täiskasvanute seksuaalse väärkohtlemise on kõigis valitud teostes kohal ka lapse seksuaalne väärkohtlemine, mis kõige tugevamalt tuleb esile teoses “Vaadates ööd”. Teose minategelane kannatab aastaid oma lapse- ning teismeeast kasuisa seksuaalse väärkohtlemise all, mis on sageli edasi antud moonutatuna. Kogemus edastatakse ühes pikas teadvuse vooluga kujutatud lauses “ja ma istun vetsupoti kinnisele kaanele, silmad maas, hirmust tuim ja kuulan seda seebivahu aeglast naginat, mis vaikselt äravoolutorusse kaob, keskendun täielikult tollele helile, keeran kõik muu endas lukku, olen nende vaikselt lahustuvate mullide sees ja mitte oma kehas” (Pihelgas, 2022: 53). Seebimullide kriginale/naginale suunatud ja koondatud tähelepanu ning tuimestav hirm, kutsub lapsel esile kehavälise kogemuse, tehes aimatavaks minategelase afektiseisundi ja kehalise kogemuse õõva. Kasuisa käsule järgnev kätepesu – “ta käskis mul käed alati ära pesta enne, ütleski nii, mine nüüd vannituppa ja pese käed, sellest ma teadsin, ja ma pesin väga aeglaselt ja seebitasin hästi kõvasti ja kaua, et lükata edasi seda momenti, kui ta tuleb ja käsib mul lõpetada” (samas) – on esimene samm selles kohutavas väärkohtlevas rutiinis ning on arusaadav, et tegu on kroonilise traumaga. Muster oli minategelasele juba selge ning pidevalt tajutav psühholoogiline oht viitab ka hiilivale traumale, mis on igaveseks muutnud minategelase maailmataju ning turvatunnet. Kätepesuga venitamine on lapse viis veidikesekski ära hoida eelseisvat, püüdnatukene olukorda kontrollida, millele järgnev ainitine helile fokusseerimine ehk traumaolukorrast eemaldumine, võimaldab saavutada kehavälise kogemuse. Kuid muidugi ei tähenda see, et traumat ei kogeta: “[oma kehasse] saan naasta alles kurat teab mitme minuti pärast, kui ta teeb ukse lahti ega jäta endast maha ühtki jälge peale nende, mis on minu sees, mina öögin kõigepealt ja hõõrun hambaharjaga suud hästi kõvasti, siis vajun vannitoapõrandale ja panen lauba vastu külmi kiviplaate” (samas: 53-54). Kogu väärkohtlemise stseen ning sellele eelnev ja järgnev rutiin alates kasuisale kuuletumisest kuni põrandale vajumiseni, on edasi antud ühe afektiivse lausena, üksikasjalikult, ilustamata ja lihtsakoeliselt, omamoodi looteluna, kuid väga aistinguliselt. Seebimullide helile korduv viitamine, teeb aimatavaks, et heli on endasse salvestanud oraalse väärkohtlemise trauma ja muutub seda sümboliseerivaks. Väärkohtlemise järel kujutlustesse kadumine, astub välja konkreetseuse ja lootelulisuse piiridest, muutudes poeetilisemaks. Kogetu

vastikuselt mõtte muule suunamine, pea kohal vetikate, lainete liikumise ja kohina ette kujutamine, ning kujutlus, et ta on veepõhjas, ta ei hinga, ta on “nähtamatu, liivaga ühte karva, märkamatu, nimetu, näotu, olematu” (samas: 54), kujutab jätkuvat moonutust, mille trauma esile kutsus, kuid ka ennast vähendavat minapilti. Kujutlus, et ta on miski näotu ja olematu, annab edasi meeleheidet ja tahet olla midagi muud kui inimene, et mitte kogeda ränka traumat, mis minategelast kunagi ei jäta “jään siia seni, kuni krigin jääb vait, alles siis saan hakata tasapisi tagasi tulema, kuigi kohin mu kehas püsib, püsib veel kaua selle kümneaastase keha sees, ta pole sealt kuhugi kunagi kadunudki” (samas: 54). Traumat kujutatakse intensiivse kehalise ja meeleliselt talletunud kogemusena, mis toetab McNally ja Pedersoni käsitlust traumast kui mäletatavast ja aistinguliselt kodeeritud kogemusest. Samuti kujutab kogu stseen Rooti kirjeldatud trauma tahtmatut meenutamist, mille kutsus esile kuuldav oksade krigin vastu akent, mis seebimulli kriginale sarnanedes minategelasel lapsepõlve trauma meelde tuletavad, kinnitades traumajärgse haava kohalolu.

Minategelase kroonilise väärkohtlemise trauma tõstatub teoses ka hiljem ning jällegi on tegu otsekohese, loendilaadse kujutusega. Ka siin on kohal moonutus, mis teeb tajutavaks minategelase tunnetatud psühholoogilise ohu – tahe “muutuda tapeedimustriks, sulada seinteks” (Pihelgas, 2022: 89), eemalduda kehast juba enne väärkohtlemise algust, mille muster minategelasele juba teada oli:

“Sellistel päevadel kasuisa mind ei söimanud, aga kui oli selge, et ema niipea tulemas pole, siis haaras ta käsivarrest kinni ja viis magamistuppa. Kaskis mul riided seljast võtta, viskas need toolile, mind kõhuli voodile ja edasi ei öelnud sõnagi, ei öelnud tõesti mitte midagi. Ja see vaikimine on vist ainus asi, mille eest üldse tänulik olin. Ainult liiga kõvasti ei tohtinud nuuksuda, siis käratas peale. See oli minu karistus. Kandsin karistust ema eest, nii hästi kui sain, ja venna eest. Emal oli veelgi raskem, nii ma teadsin, seepärast püsisingi vait. Justkui lunastaksin midagi.”

(Samas)

Kirjelduse emotsioonitus ja afektivaba esitus – kasuisa ega olukorda ei kujutata läbi poetiliste väljendite – viitab siingi kogemuse korduvale üleelamisele ja kroonilisele traumale. Tahe moonduda annab edasi valvsust ohu suhtes, emotsionaalset stressi ja pingestatust, seega ka hiilivat traumat – see on reaktsiooniline eemaldumistung ette ennustatavast tulevikust, mille ema äraolek garanteeris. See juhatab sisse rutiinilise väärkohtlemise, nagu halb oomen kinnitavad kasuisa

taandunud sõimusõnad järgnevat sündmuste käiku. Trauma on salvestunud talle kuuletumises ning kasuisa sõnatus vaikimises, aga ka kehalises kogemuses – haaramine, vedamine, viskamine. Vaikust lõhkus vaid kasuisa käratus minategelase nuuksete liigse valjuse peale. Sõnatusele osutab autor lõigus korduvalt, minategelase jaoks oli tänuväärne mehe vaikimine, kuid kogu lõiku kätketud trauma on ka minategelase enda poolt maha vaiktud. Ohver on väärkohtlemise süü oma õlgadele võtnud²¹, tundes et ta kannab karistust nagu süüdimõistetu ning sellest vaikides saab ta oma süü heastada ja patud lunastada. Vaikimine saab seksuaalse väärkohtlemise traumakogemuse sümboliks. Süü oma õlgadele võtmine annab edasi minategelase kahjustunud minapilti ja ennastvähendavat suhtumist.

Lisaks kasuisale, väärkohtleb teoses minategelast ka tema vend. Tegu küllaltki moonutatud kogemusega, siinkohal küll seetõttu, et minategelane pooleldi magab. Stseen pöördub unenäolisusest reaalsusesse kohe, kui minategelane ärkab: “uni on soojus, keegi võtab mu ümbert kinni, unes olen ma hoitud, käe pehmus liigub mööda mu reit. Mu unenäos hingeldab keegi, aga see hää on nii päris, et ärkan sügavast unest pooleldi teadvusele”. (Pihelgas, 2022: 98) Lugeja adub, et unenäos on juba kohal tegelikkuses aset leidv väärkohtlemine. Kogetu kujutuses osutatakse kehaliselt tajutavale – otsekui meeldivalt salvestunud puuteaistingud – turvaline embus ja pehme käsi, mille reiel olek küll osutab juba sündsusetusele. Kuuldav hingeldamine ja selle tajutav ehtsus, äratav minategelase ja tõmbab ta unenäost tegelikkusesse,

“ja [ma] mõistan: see on venna hingeldamine mu kukla taga, ta hoiab mu ümbert kinni, samuti nagu siis, kui päris väiksena pugessin talle öösiti kaissu, kui ma kartsin, aga mu voodi on kitsas, ta surub ennast minu vastu, mitte liiga tugevalt, aga mitte ka päris õrnalt, ja ma tunnen midagi kuuma ja kõva vastu oma alaselga.” (samas)

Lapsepõlve hoituse tunde, seob autor abjektsusega, õudse reaalsusega, kus laps on sunnitud seksuaalsesse olukorda. Tuntav on valvsus, millega minategelane endaga toimuvat tajub, sest aset leidv on kinni püütud tähelepanelikult, mis teeb aimatavaks ka emotsionaalse stressi kohalolu. Kehaliselt tajutav hingeõhk minategelase kuklas, voodi ahistav kitsus, kehaline surve ning seljal tunnetatav, annab siingi edasi aistilisust. Tajunihet – minategelane võrdleb kogemust väiksena venna embusesse pugemisega, kuid tegelikkuse kategooriline hälbelisus – võib vaadelda

²¹ Avan täpsemalt peatükis 2.3.

enesealalhoiu käitumisena, tahtmatusest aktsepteerida seda reaalsust, isegi peritraumaatilise dissotsiatsioonina, kus minategelane tajub aset leidvat niivõrd ebareaalsena. Lugeja mõistab, et vend rahuldab end oma õde kaisus hoides, end tema vastu surudes. Kuigi stseenis kujutatu on mõnevõrra raskemini haaratav, muudab kogemuse afektiivne aistingulisus ja kehatajude rõhutamine trauma lugejale tunnetatavaks ja reaalseks.

Teoses “Ikka veel” on lapse seksuaalse väärkohtlemise trauma kohal luuletuses “tivoli”, kus lüürilisele minale – seitsme aastasele lapsele – “onu kes meid siia tõi / ostab limpsi ja suhkruvatti – mulle ja vennale – / aga mulle alati rohkem ja mina tahan / kõike seda aina rohkem ja rohkem” (Pihelgas, 2025b: 39). Tüdruk näib tundvat, et tal pole vaja üldse pingutada, et saada mida ta ihkab ning väärkohtlemine on teksti poetatud nii muuseas: “vend niidab / tema juures muru ja saab selle eest viis krooni / mina ei pea midagi tegema ainult ilus olema / ja vahepeal laskma end puudutada” (samas: 40). Vastutasuks kõige ostetu eest ootab mees, et tüdruk laseks end katsuda, mida lüüriline mina ka laseb, mis teeb ilmselgeks, et seitsme aastane ei mõista kuivõrd vale see on, mida temalt oodatakse ja mis olukorda ta on pandud. Kuid lugeja mõistab aset leidva eetilist väärust ja hálbelisust. Kujutatu, ning see lapselik naiivsus, kuidas kogemus on edasi antud, loob tugeva poeetilise ja eetilise pinge. Tivoli ja onuga seostub lüürilisel minal mitmeid kehalisi aistinguid ja detaile – värvilised vilklevad tuled, valjult tümpsuv muusika, toredad atraksioonid, palju maitsvat suhkruvatti, limonaadi ja “rinnaesisele tilkuvat jäätist” – kujutades tivoli toretsevat ja aistilist õhkkonda, mis on vastandatud kodusest: “panni külge kleepunud praekartulitest / koridori kuivkäimla haisust ja ema ohkest / ei saa” (samas: 39). Tivolisse lubava käepaelaga haakub lüürilisel minal aga vabadus, lõbu, magusus ja toredus, mis kõik näib iseenesest kujutavat lapsepõlve süütust, kuid tegelikult sümboliseerib ka selle kaotust. Onu, kes on “paks ja haiseb küüslaugu järele” (samas), näiliselt võimaldab pagemist igapäevaelu olmelisusest – niivõrd hea meelega vastuvõetavat vabadust, et lüüriline mina tahaks onu lausa oma meheks –, kuid sellel vabadusel on hind, mida laps ei mõista. “[R]ohi kasvab / nii kiiresti kõrgeks seda peab aina niitma / tüdrukud kasvavad kiiresti suureks aga paks onu / viib meid tivolisse mitu aastat” (samas: 40), näib kujutavat, kui tihti vend onu juures niitmas käis, kus õde nähtavasti kaasas oli. Ja sellal kui vend hõivatud oli, pidi tüdruk aegajalt laskma end katsuda. Lugeja saab aru, kuidas aastatepikkuse tivoliskäiguga kaasnes tõenäoliselt terve aeg ka väärkohtlemine. Seega avaldub siingi tekstis

krooniline trauma, mis röövib tüdruku lapsepõlvelt süütuse ning sunnib ta kiiremini suureks kasvama. Tivoli tuledele mitmekordse osutamisega, “värvilisi tulesid [...] ja tuled muudkui / pöörlevad helendavad ja vilguvad üksteise võidu et / püüda meie tähelepanu et panna meid endasse armuma” (samas: 39–40), näidakse üritada keskenduda selle ilule ja toredusele, kuid millega konnotatiivselt jääb alati seostuma selle hind – väärkohtlemine.

Teoses “Lõikejoon” on lapse seksuaalse väärkohtlemise trauma väga detailselt kujutatud. Liine mälestus on olustiku kirjeldusel väga üksikasjalik ning lugejale maalitakse silme ette, milline oli juhtunu päeval ilm, kui vana oli Liine ja mis tal seljas oli, kus ta bussis täpselt istus ning milline mees tema kõrvale end sisse seadis, “nooremapoolne, ehk kahekümnene. Pikka kasvu, tumeda peaga. (Pihelgas, 2025a: 67) See annab aimu McNally kirjeldatud emotsionaalsest stressist, kuidas traumakogemuse kesksed aspektid on väga hästi mällu salvestunud ning Rooti valvsusest ümbritseva suhtes. Kujutuse täpsus annab edasi tunnetava keha aistilisust, tehes tajutavaks olukorra ebameeldivuse. Survestatud lähedus lõhub Liine turvatunnet, “Mõne aja pärast tundsin, et ta surub end minu vastu, ja nihkusin aknale lähemale. Varsti oli ta jälle minu vastu liibunud, püüdsin end võimalikult väikseks teha, aga kuskile polnud enam minna, aken oli ees. Olin nurka surutud. Tõstsin jala üle põlve, tema jalad läksid aina enam harki.” (Samas) Stseen annab edasi tahtevastasust, agentsuse õõnestamist, kontrolli kaotust ning situatsiooni järk-järgulist ähvardavuse ja pingelisuse kasvu. Liine katsed mehest eemale tõmbuda, püüd teha end hästi väikseks, et järsku mehele piisavalt ruumi andes lõpetaks too enda surumise Liine vastu, päädis sellega, et mees end aina tugevamalt tüdrukule peale surus ja tema mugavustsooni tungis. Lugeja adub kui painavalt, afektiivselt ja traumeerivalt mõjub pealesunnitud lähedus, rõhuv ruumi ahenemine ning nurka surutus. Tajutav on hirm, lootusetus, abitus, väljapääsu puudumine ja emotsionaalne pinge: “Äkitselt krabas see mees mind rinnust. Haaras kinni minu vasakust, alles tärkavast rinnast. Lükkasin ta käe eemale ja tõusin püsti, ei mäleta, kas pidin veel eraldi paluma, et ta mind mööda laseks.” (Samas) Aina kasvavale kehalisele survele järgnev järsk intiimne krahmamine mõjub šokeerivalt ning selgeks saab Liine afektiseisund – peale viimase piiri ületamist tunneb ta tungivat vajadust põgeneda, eemalduda pedofiili käeulatuselt ja kiirelt pageda. Rinnale kahekordne osutamine muudab kujutuse veelgi kurvemaks, rõhutades poeetiliselt tüdruku noorust ja

haavatavust – veel väljakujunemata keha, aga juba seksuaalse ahistamise ohver, juba seksualiseeritud mehe iha objektina.

“Kõndisin bussi teise otsa, endal süda tagumas. Järgmises peatuses läksin maha. Siis märkas
oma õuduseks, et ta jälitab mind. Tegin haake, põikasin turule, kus oli palju rahvast, ja kaotas ta
silmist. Kui arvasin, et olen ta maha raputanud, jalutas ta mulle tänaval vastu. Püüdis mind peatada,
hüüdis veel midagi, aga mina juba jooksin, jooksin nii, et päkkadest tuli väljas.” (Samas: 67–68)

Teksti tasandil on tajutav afektiivne, tundlik ja ärev olustik, mida stseeni emotsionaalne laetus, aina süvenev pinge ning afektiaegne kehaline reaktsioon – südame tagumine – ilmestab. Edastades tüdruku ärevust ja paanikat, on kehaline reaktsioon tahtevastasele lähenemiskatsele selge näitaja, kuivõrd ähvardavana tüdruk olukorda tajus. Stseeni emotsionaalne pingestatus kulmineerub jälitamisega, mis lülitab ka lugeja põgenemisrežiimile. Ähvardav olukord kutsub esile enesekaitse käitumise, mida stseeni liikuvus edasi annab. Keha erksust, valmisolekut põgenemiseks ja instinktilist ellujäämistungi, sõnastab Root valvsuse eri etappidena (1992: 247). Kahekordne osutus jooksmisele rõhutab vaistlikule reaktsioonile, millele lisab poeetilise kiirele põgenemisele osutav metafoor “jooksin, jooksin nii, et päkkadest tuli väljas”. Kuid toimunu on hetk hetke kaupa salvestunud, üksikasjalikult ja kehatajuliselt. Kõigis kolmes teoses on lapse väärkohtlemise puhul kohal reaktsiooniline käitumine, kas siis eemaldumine fokusseerides mingile aspektile, olustiku moonutatus – tahtmatus aktsepteerida asetleidvat, kehaväline kogemus –, kehaline reaktsioon või valvsus ümbritseva suhtes, mis peegeldub ümbritseva detailses ja aistilises jäädvustuse, tehes tajutavaks emotsionaalse stressi kohalolu. Kõigis teostes on kohal poeetilised kordused, mis osutavad afektiivsele reaktsioonile, mille trauma esile kutsus.

2.2 Vaimne väärkohtlemine ning selle mõju

Pihelgase teostes ei avaldu trauma üksnes füüsilise ja seksuaalse vägivallana, vaid ka vaimse väärkohtlemisena. Pideva hirmu, psühholoogilise ohu ja alanduse kogemine, nähtamatuks muutumise vajadus ning katkine minapilt annavad samuti edasi vaimse väärkohtlemise mõju. Vaimne väärkohtlemine on põimunud füüsilise ja seksuaalse väärkohtlemisega teoses “Vaadates ööd” ning minategelase kasuisa ja tema traumeeriv olemus on edasi antud väga kujundlikult. Ta on

alkohoolikust vägivaldne pedofiil, kelle puhul polnud võimalik vältida tema valju keelamist, parastamist, sõimlemist ja “tumedat kogu” (Pihelgas, 2022: 28). Kujutatu teeb aimatavaks tugeva emotsionaalse stressi ja valvsuse, mida mehe kohalolu minategelases tekitas, mille tõttu on mees ja tema olemus salvestunud suitsuhaisus, valjus hääles, pidevas alandamises ning tumedas värvis. Ka kodu on salvestunud aistiliselt, see oli röske ja räpane koht “kus püüdsin olla õhuke nagu vari” (samas: 28), sest ohutuseks oli vajalik tähelepanu mitte tõmmata. Ära õpitud nähtamatuks muutumine ja püüd olla varju laiune, osutab Rooti traumaolukorrast eemaldumise enesekaitsemehhanismile ehk enda kohalolu vähendamisele. Koduga seostus minategelasel hirm ja kartus eelseisva ees, see sümboliseeris pidevat ohtu, mis viitab Rooti sõnastatud kroonilisele traumale. Sellele vihjab ka minategelase ennastvähendav minapilt ja muutunud reaalsustaju – tahe olla nähtamatu viitab õhnestatud agentsusele, mis Meretoja sõnul on kroonilise traumeerituse puhul väga omane (2020: 79). Kasuisale naine ja lapsed vastu rääkida ei tohtinud, “naine olgu kuss, kui temalt ei küsita, laps räägib kui kana pissib” (Pihelgas, 2022: 58). See maalib pildi rõhuvast õhkkonnast, kus mees piiras endast nõrgemate vabadusi, mis minategelast ja kodust elu väga rusus, edastades ka narratiivses alateadvuses salvestunud rõhumist. Kuid vaimne väärkohtlemine oli ka minategelase emast tingitud, kes oli teadlik, mis kodus toimus, “[a]lguses vist ema palus ja anus, püüdis hurjutada, aga see kõik tegi asja hullemaks, nii et enamasti ta lihtsalt sulgus endasse, tegi nägu, et midagi ei ole lahti” (samas). Ema tegevusetus kujuneb tekstis laste hüljatuse kogemuseks. Pilgu ära pööramine annab edasi minategelase tajutud hoolimatust, sest see tähendas talle ja vennale osaks saava vägivalla vaikivat aktsepteerimist ja talumist. Tekst annab edasi lootusetust, alla andmist ja ära harjumist. Paistab ka ema krooniline trauma ja vahest ka kaudne trauma, mida laste halva kohtlemise nägemine temas tekitas, kujutades tema kaitserefleksi eemalduda traumaolukorrast ja endasse sulguda. Täiskasvanud minajutustaja ei ole lapsepõlves kogetut unustanud ning püüab sellest emaga rääkida eeldades juba et too ei kahetse midagi,

“miks sa eelistasid kasuisa mulle, see tähendab meile, sa ju nägid, kuidas ta meiega käitus, kui halvasti. Ta vaikis natuke, see tuli ilmselt ootamatult, see hoop, ja ütles siis, et see polnud ju nii, et ta oleks üht teisele eelistanud (tegelikult ka?), pealegi ta ei saanud midagi teha (tema kui täiskasvanu? tema kui ema? tema kui hea abikaasa?)”. (Samas: 100)

Ema ei võta vastutust, jääb süüdimatuks aastatepikkuse väärkohtlemise ja tütre trauma osas, millelt tema tähelepanu eemale pööras ja seda seeläbi normaliseeris. Tütar püüab vanemaga rääkida

üleelatud traumast, kuid see ei vii mitte kuhugi. Tekstis sulgudesse jäävad küsimused osutavad minategelase selgele traumeeritusele, tema lootusele, et ema oleks kuidagi teda lapsepõlves aidanud, midagi teinud, ja tema häiritusele, et see ei saanud kunagi tõeks. Tekst kätkeb endas hüljatustunnet, ning valu, millest kõikide nende aastate jooksul on mööda vaadatud. Traumahaavad jääb parandamata, sest ema ei võta vastutust oma tegevusetuse eest.

Teoses “Lõikejoon” kajastub vaimne väärkohtlemine ja sellest tingitud traumeeritus pideva mahategemise, ähvarduste ja taotlusliku riivamise näol, millega Tarmo, on aastaid õõnestanud Liinet, tema enesekindlust ja eneseusku. “Kõik need sõnad, mida oled mulle kunagi öelnud, sulanduvad vördjalikult kokku, nendest saavad moonutatud, kõnesüntesaatoriga loodud laused, mille ainus eesmärk on mulle haiget teha” (Pihelgas, 2025a: 8). Poeetiline ja kujundlik sõnastus, kõnesüntesaatorlikud laused osutavad kui palju on Tarmo halvasti öelnud – kõik ütlused on pideva korduvuse tõttu kokku sulades veidralt robotliku ja tehisliku kõla omistanud, ning mehe etteheited kõlavad Liine peas ka eemal olles. Kui ta ei käitunud Tarmole aktsepteeritavalt, “nii, nagu peab, siis järgnes sellele karistus. [...] Mõnikord sa ei rääkinud minuga mitu päeva. Või siis vastupidi, naeruvääristasid mind” (samas: 9–10) Tekst annab ilustamata edasi mehe vastikut ja kontrollivat olemust, võimupositsiooni, olles see, kes ütleb, kuidas peab ja võib käituda. Tekst kujutab pidevat emotsionaalset pinget ja psühholoogilist ohtu – kui teha midagi mehe jaoks sobimatut, saab karistada. Kontrolliv iseloom peitub ka tahtmatutes lasta Liinel “kuskil omaette toimetada, ilma sinuta, [sa] ei suutnud taluda tunnet, et sind kõrvale jäetakse” (samas: 9). On aimatav, kui väga ta hoiab Liinet oma kontrolli all ning kui vähe agentsust naisel on. Tarmo ei salli, kui Liinel on midagi täitsa enda oma, sest see tähendaks, et naine ei ole tema ohjes. Agentsuse kaotus ning eespool mainitud pidev psühholoogiline oht ja emotsionaalne pinge, viitab Rooti hiilivale ja kroonilisele traumale, mis on aastate vältel muutnud naist, tema reaktsioone, käitumist ja Meretoja järgi lõhkunud ka tema minapilti, “Ma kardan ikka veel, et mu sõnad on tühjad ega tähenda midagi, et nad ei tähista midagi” (samas: 18) ning “[v]ahepeal ei saanud ma autoga linnast välja minna, liiga suur tung oli ennast sodiks sõita” (samas: 8) Mehe pidev alandamine ja vaimne vägivald on lõhkunud naise minapildi niivõrd, et on muutnud ta suitsiidseks. Liine küsib Tarmolt enne äraminekut, kas ta mõistab kui palju haiget on ta teinud, mille peale mees muigab öeldes “teatava uhkusega, et oskad seda üsna hästi, jah. Midagi minu sees kukkus lõplikult kokku.” (Samas: 10)

Valulik tõdemus, et mees naudib seda, sunnib Liinet lõplikult mõistma, et päästa pole midagi. Mehe läheduse ja sõnade traumeerivus tuleb eriti hästi välja lahkuminekule järgneval kokkusaamisel (samas: 37–38), kus naisel on toimuv väga aistinguliselt salvestunud. Liine on äärmiselt teadlik kõigest teda ümbritsevast, ta tajub vatist ja ärahingatud õhku, salvestunud on kõik nähtav alates mehe hallisegustest “rasvastest juustest”, laua keskel olevast vaasist, selle all olevast pitslinast. Viimast sooviks Liine näppida, kuid kardab mehele liiga lähedale minna ning selle asemel

“Mudin tooli käetugesid. Ohkan natuke liiga kõva häälega [...]. Lusikad kõlisevad vastu tasse. Alustaldrikud on ideaalsed, täiuslikult ümmargused. Sinu tee aurab. Tirid lahti väikse potsiku mett ja raputad selle järsult tassi, su liigutused on nurgelised ja närvilised, sa oled millegi üle kontrolli kaotamas. Minu üle.” (Samas: 37)

Keha tajub heli-, nägemis- ja puuteaistinguid, mis teevad väga selgeks naise afektiivse oleku, emotsionaalse pingestatuse ja stressi ning sellega kaasneva meeletu valvsuse. Kõik on salvestunud üksikasjalikult, Liine ei taha seal olla, mees tekitab temas hirmu ja fookusesse kerkivad nõud, lusikad, aurav tee. Kauaaegset terroriseerimist talununa on mehe sõnad teda muljunud, teda õõnestanud, kuid ta on eemaldunud Tarmo kontrolli alt. Mees tajub seda ning elab end välja, solvates naist kohvikus, “[n]oor ja loll enam ei saa öelda, lihtsalt loll. Tema hääle on muutunud sosistamiseks, lavakõneks, mis kostab paremini kui tavaline kõnelus.” (Samas) Kuid kõrval olevad inimesed ignoreerivad seda “jutustavad edasi, natuke kõvemini, ei pööra pead” (samas: 37–38). Mehe jutt on muutunud kõneliseks, nagu püünel köidab ta inimeste tähelepanu oma solvavusega, kuid inimesed ignoreerivad seda. Liine üritab keskenduda muudele asjadele, vähendada emotsionaalset kohalolu ja eemalduda traumeerivast olukorrast, kuid mehe intensiivsus sunnib teda kuulama:

“Sinu intensiivsus naelutab mu paigale. Kas sa tõesti arvad, et keegi tahaks sind? Vaata ometi ennast, vaata, milline sa oled, üks suur õnnetusehunnik. Sellisest hoiaks heaga eemale. [...] Kuuled või? Mis on, ei kõlba või, minuga ei kõlba enam rääkida ka või? Ma tuigerdan kohvikust välja, mu käed värisevad ja ma pole kindel, kas ma ütlesin ainustki sõna.” (Samas: 38)

Solvang solvangu järel tekitab mees Liines äreva paanikahoo laadse afekti, mis on tekstis edasi antud kehalise reaktsiooni – tuigerdamine, värisemine, toimunud kahtlev mälestus – ja põgenemisena. Mehe sõnad püüavad Liinesse ka lahkumineku järgselt sisendada ebakindlust, suruda maha ta eneseusku ja lõhkuda minapilti. On selge, et mees ei taha kaotada Liine üle kontrolli. “Teadsin juba ammu, et mul on vaja eemale saada, aga ka seda, et niisama lihtsalt sa

minust lahti ei lase, et just äraminekut kardan ma kõige rohkem, seda viha ja raevu, mis hakkab sinus kogunema, mis paisub ja paisub ja plahvatab, ajab oma vastikud võrsed minu sisse” (samas: 12). Mürsule omase viha ja raevu kuhjumist ja lõhkemist, mis naist tema äraminekule järgnevalt ohustab, on mehe käitumises ja kirjades ette aimata. Maha tegevad, solvavad ja kahtlustäratavad kirjad, kinnitavad Liinele, et ta on “mõttetu loll lits” keda keegi kunagi tahtma ei hakka (samas: 19) ning ühes ähvardab Tarmo teda ka tappa (samas: 47). Saab ilmselgeks, et mees peab naist enda omandiks – kui tema Liinet ei saa, siis keegi teine ka mitte. Ta üritab Liinega manipuleerida, sundida naist ähvardustega tagasi tulema, mida Root on sõnastanud sundivate meetmetena, mis on kroonilisele vägivaldnele väga omased (1992: 244–245). See muudab Liine ettevaatlikuks, kuid tagasi ta enam ei lähe. On arusaadav kuivõrd tugevalt on objektistav ja omastav suhtumine sisse kirjutatud mehe narratiivsesse alateadvusesse, kuna ta ei tundu üldse mõistvat, et midagi valesti teeb.

“Lõikejoones” tuleb esile ka ema vaimselt väärkohtlev ja vägivaldne olemus. Ema on justkui kaugenenud, omnipotentne ja jumalik jõud “[m]ingil moel alati olemas, aga mitte kunagi päriselt kohal” (Pihelgas, 2025a: 21) Ta on salvestunud enesekeskses ja mööda vaatavas pilgus, pealiskaudses ning näilises hoolivuses, “[p]eaasi, et sa mulle häbi ei tee. Justkui hoolitsev, aga samas kontrolliv, sekkuv, nagu oleksin mina olemas ainult selleks, et tema väärtust tõestada.” (Samas) Liine kartis oma ema lapsepõlves väga, sest väiksed asjad võisid teda niivõrd tugevalt häirida, “et ta sulgus hommikuni magamistuppa ega teinud ust lahti, isegi kui me nuttes palusime. Ja kunagi ei võinud teada, mis teda endast välja viib, vähemalt päris väiksena mitte, hiljem õppisin märke paremini lugema”. (Samas: 40–41) Teksti tasandil on tajutav valu, mida ema käitumine Liines tekitas, kuidas see aastaid hiljem veel meeles on. Liine koges pidevat psühholoogilist ohtu, sest ial ei teadnud, mis võib ema närvi ajada ning ignoreerides lapsi peale probleemset olukorda, neid vaikivalt karistades, annab edasi ema vägivaldsust, mis ühtib Rooti kujutusega hiilivast traumast, kuid kujutuse argisus viitab ka kroonilisele traumale. See annab edasi koduse elu ja õhkkonna ebakindlust ja emotsionaalset pingestatust, mille keskel pidi Liine õppima ennasthoidvalt käituma, õppima ema ja ta käitumist lugema. Ka täiskasvanuna on ema sõnad haiget tegevad, kontrollivad ja sekkuvad, ema ei mõista oma sõnade mõju täpselt nagu Tarmogi, “ega sa nooremaks ei jää ja varsti ei tahagi sind võib-olla enam keegi” (samas: 54). Ta on segaduses, miks

Liine tema peale pahaseks saab. Ka hiljem ema “keerutab mind oma sõnade vahel selliseks, et ma tahaks karjuma hakata, Liine, kes võiks ikkagi veidi paremini teada, mis ta teeb, Liine, kel ei ole isegi enam meest. Ta räägib aina kiiremini ja kiiremini, justkui mind ei olekski seal.” (Samas: 59–60) Kujundlik viis, kuidas öelda, et ema mässib Liine oma etteheitvasse ja korrutavasse heietusse, rääkides oma tütrest tema kuuldes alavääristavalt, kuidas tütar põhimõtteliselt ei saa oma eluga hakkama ja kuidas ta võiks ikka teada, mis ta enda ja oma eluga peale hakkab. Ema narratiivses alateadvuses on sisse kirjutatud normid ja ootused, millega ta Liinet ise seda mõistmata rõhub, tekitades tütres ebamugavust ja kurbust, kel “[k]urgus nõõrib” (samas: 60), kui ema oma etteheitva monoloogi lõpetab. Siingi on tegu õõnestamise ja sugereerimisega, ema tekitab tütres väärtusetu tunde, justkui ta ei oleks oma elus ühtegi õiget valikut teinud. Ta ei toeta teda hetkel, kus Liine vajaks võibolla kõige rohkem toetust oma elus ning seega kordub lapsepõlves kogetud hülgamine ka täiskasvanuna.

Teos “Ikka veel” esitab vaimset vägivalda sarnaselt teistele teostele, alandamises ja selle vaikivas ära kannatamises. 1. sonetis ütleb luulemina, et “ära arva et ma ei vaja mitte midagi et olen kaktus [...] õppinud / toime tulema okkaid kandma kui vaja siis kenasti naeratama alla neelama / suuri karvaseid klompe tubli tüdruk tee suu lahti siin on sulle veel sinu iga- / päevast alandust” (Pihelgas, 2025b: 27). Luulemina pole õppinud toime tulema alandavate kommentaaridega, mis teda igapäevaselt ründavad, mis kujutavad naistevastast ja neile suunatud sotsiaalselt normaliseeritud alandavat käitumist. See viitab sotsiaalkultuurilises narratiivses alateadvuses kinnistunud naise vaikivale ärakannatamisele. Suured karvased klombid esindavad justkui kõiki rõvedusi ja seksistlikke märkusi, millele tublid tüdrukud vastu ei hakka – krooniline aga ka hiiliv trauma, tõsiasjad millega luulemina on sunnitud harjuma, sellele oma igapäevaelus ruumi tegema. Samuti annab sonett edasi kellegi lähedase vaikivat karistamist – “ära arva et ma ei taha lahti rebida sinu libedat vaikust” (samas), mida luulemina on kannatanud ja mis teda siiani segab. Tajutavaks saab ka vaimne eemaldumine, sotsiaalne tagasitõmbumine ja ärevus, mille trauma on esile kutsunud “haagin ennast lahti / elavast ja ootan ärevalt und vahel ma [...] / imestan et püsin et olen ikka veel siin vahel tahaksin teada miks keegi ei ulatunud / minuni miks hoian ikka veel kinni samast kaugusest eks lootusetus eks hirm” (samas). Luulemina on muutunud kaitsvaks, inimesed eemale tõrjunud, sest kedagi ligi lasta tundub hirmutav, kui oled saanud haiget, tuues esile trauma

haavad – lootusetuse, ärevuse, isoleerituse ja raskused inimeste usaldamisel. Vaimne vägivald on Pihelgase teostes esil eelkõige naiste objektistamise, agentsuse õõnestamise, alandava suhtumise, vaikiva karistamise ning kõige selle detailse ja afektiivse täheldamise kaudu. Samuti on trauma salvestunud ennasthoidvates käitumistes ja haavades, mis kõigis teostes kohal on.

2.3 Ohvri süüdistamine. Narratiivne kujutlusvõime ja agentsuse taastamine

Eelmainitud vägivalla ja traumade puhul kaasneb tihti ka ohvri (enese)süüdistamine, kuid Pihelgas annab oma teostes ka helgema noodi traumakujutusele, pakkudes lugejale ka agentsuse taaste lootust ja näidates selle olulisust traumadega toimetuleku puhul. Teoses “Vaadates ööd” on ohvri süüdistamine kohal ema reaktsioonis tütre küsimusele, kui minategelane emalt pärib miks ta kasuisa tema heaolule eelistas, millele ema vastab, et “ta püüdis küll lepitada, aga mina olin ju ometi nii jäärpäine (järgnes pikk alandlikult süüdistav pilk)” (Pihelgas, 2022: 100). Ema süüdistab oma tütre jäärpäisust kasuisa vägivaldses käitumises, asetades lepituse luhtamineku süü ohvrile, keda on aastaid seksuaalselt ja vaimselt väärkoheldud. See viitab ema narratiivses alateadvuses kohalolevale ohvri süüdistamisele, mille mõju ta ise ei mõista, kuid mis avaldub küll alandlikus aga siiski süüdistavas pilgus, mis minategelast haavab. Minategelane jahmub nii tugevalt, “et vahetasin kiiresti teemat, minust käis läbi lõnksatus, nagu siis, kui kuskilt kõrgelt üle serva alla vaatan ja kujutlen, et minu ja maapinna vahel ei ole piirdeid, et olen valmis alla sööstma, et minu jalge all ei olegi midagi, ei maad, ei õhku” (samas). Ema ootamatu süüdistus eemaldab tütrelt kindla jalgealuse ja taastraumeerib ohvrit. See kinnitab Rooti teooriat, et ühiskonda sissekirjutatud ohvri süüdistamine, on põhjus, miks paljud oma traumasid teistega ei jaga, et mitte olla teistkordselt traumeeritud (1992: 244). Ka minategelane ise ütleb, kuidas tema seksuaalne väärkohtlemine kasuisa poolt “oli minu karistus. Kandsin karistust ema eest, nii hästi kui sain, ja venna eest. Emal oli veelgi raskem, nii ma teadsin, seepärast püsisingi vait. Justkui lunastaksin midagi.” (Samas: 89) Enda süüdistamist vaatlen põgusalt ka peatükis 2.1.3. Minategelane on väärkohtlemise süü oma õlgadele võtnud, tundes, et kannab karistust nagu süüdimõistetud ning kogetust vaikides, saab ta oma süüdluse, milles on kuhjunud lisaks tema süütundele ka ema ja venna vigade ahistav paine ja

süü, heastada. Rooti sõnul on taoline enese süüdistamine noore ohvrina väga sage, sest noored on väga haavatavad ja nende egotsentristlik maailmanägemine sunnib neid võtma vastutust kõige nendega juhtunu eest (1992: 245), mida minategelane ka tegi. See viitab nõrgale minapildile, eneseväärtust kahandavale narratiivile ning õõnestatud agentsusele, aga ka narratiivses alateadvuses kohalolevale ohvri süüdistamise narratiivile. Minategelase narratiivne kujutlusvõime ei ole eriti tugev ning agentsuse täit taastamist teoses ei saavutata, küll aga lugeja näeb, et minategelane tahaks “saata kõik põrgusse, tahaksin põletada kõik jäljed, aga ei saa, olen tuim, kõigutamatu, ja ikkagi rabe” (Pihelgas, 2022: 64). Ta sooviks “[e]lada nagu mul polekski kunagi keha olnud”(samas), et ei peaks elama teadmise, et tema keha on vägistatud, “[t]ahaks, et torm puhuks lapsepõlve ära” (samas). Lapsepõlvest mõeldes tunneb ta tahtmist, et see temast lahti laseks, mis pole kahjuks juhtunud. Ta ei ole oma mineviku ja kogetuga lõpparvet teinud, ta pole sellest rääkinud. “Millalgi asetasin oma lapsepõlve lihtsalt ühte kasti, sättisin ta paika, ilusamad asjad ettepoole, teised kusagile allapoole, ja katsin siis tsemendiga. Võtsin minevikult õhu.” (Samas: 99) Ta tahab minevikku lüüa, aga see pole teda ikka rahule jätnud. Ta on matnud oma trauma, kompartmentaliseerinud ja üritanud seda unustada ja alla suruda. Kuid McNally sõnul võib mälestuste allasurumine mõjuda hoopis vastupidiselt ning traumamõtteid intensiivistada (samas: 151–152). Minategelast painavad pidevalt mälupildid ja mõtted “mis on tavaliselt öö pärusmaa, mis kerkivad kuskilt sügavalt koos hämarusega ja kaovad selle hajudes, [aga nüüd] tulid minuga päeva kaasa. See ehmatas, sest kuigi nende öine seltskond on mulle tuttav, jätavad nad muidu mind hommikuks rahule”. (Samas: 42) On selge, et trauma endas hoidmisel, on tugevad negatiivsed mõjud minategelase heaolule, vaimsele paranemisele ja ka tema minapildile. Mõeldes oma kogetule tunneb ta “viha – see publitseb aeg-ajalt kusagil minu rahuliku ja sileda pinna all” (samas: 99), kuid ta on oma trauma maha vaikinud, täpselt nagu ta ema, kes “vaikib, vaikib, vaikib nagu lõputu nõmm” (samas: 100). Painavad mälupildid on tunnistuseks Rooti sõnastatud trauma haavade kohalolule ning kinnitavad tahtmatut meenutamist, mille trauma esile kutsub. Ning nagu ütleb Dori Laub, “[v]aikivas endashoidmises sündmused moonduvad üha enam ning tungivad ellujäänu igapäevaellu ja saastavad seda” (1991: 78), traumast rääkimine võimaldaks aga tervenemis- ja taastumisprotsessil alata (Pederson, 2014: 338). Kuna minategelane ei räägi oma traumast, siis see painab ja türanniseerib tema elus, saastab tema igapäeva. Minategelases pulbitseb

viha, ta on teadlik oma traumadest, kuid pole leidnud viisi nendega tegelemiseks, mida põhjustab tõenäoliselt enese ja emapoolne süüdistamine. Ta pole traumat enda jaoks lahti mõtestanud ega ümber sõnastanud, mistõttu agentsus ja minapilt pole tugevnenud.

Teoses “Ikka veel” on ohvri süüdistamine kõige mastaapsem, kätkedes endas nii uudiskilde kui ka ohvri süüdistamise narratiivi. 14. sonetis kirjutab autor:

“fun fact ühe teadusuuringu kohaselt / pole mittekonsensuslikku seksi harrastavate meeste meelest tegu vägistamisega / pahad on kõik teised kardemoni linnas on elu hea õhk puhas kogukond tore fun / fact äkki sa ikka ise tahtsid seda kõlab kohtus ka juhul kui 80 meest uimastatud / naist vägistab kui küüniline kui hirmus kui tavaline veeretada süüd kuni pakib kokku / nagu lumepall viska täpselt kõvasti kes pihta saab on süüdi ise tahtis seda sõda” (Pihelgas, 2025b: 54)

Kuidas mõista muud moodi mittekonsensuslikkust kui vägistamisena? Ohvri süüdistamine on heteropatriarhaalses ühiskonnas nii sisse kirjutatud narratiivsesse alateadvusesse, et isegi kui naise vägistamisega on seotud ligemale 80 meest²², tekivad esmalt küsimused, et äkki naine ise tahtis seda. Browni vabatahtliku ohvri müüt on reaalsus, sest on inimesi, kes sellega nõustuvad. Seda kujutab ka 11. sonetis kajastuva süü sõltumine vaatepunktist, “mina ei tohi / kahelda sinus ja kui ma seda teen saab minustki vaenlane alati ei pea selleks / isegi midagi tegema et olla süüdi piisab et oled sündinud vales kohas et räägid / valet keelt et oled teine oled vaene oled naine” (samas: 51). Süü jääb alati selle kanda, kes esindab mingis kontekstis nõrgemat, mitte võimupositsioonil olevat inimest. See kinnitab heteropatriarhaalses ühiskonnas teatud gruppide marginaliseeritust ja ohvri süüdistamise narratiivi, mis haakub ka eespool Rooti öelduga, et ohvrit süüdistada on lihtne, eriti ühiskonnas, mis on rõhuvatele hoiakutele üles ehitatud ning mis narratiivses alateadvuses kinnistunult rõhumist ja struktuurilist vägivalda alal hoiab. Pihelgas kujutab ohvri süüdistamise narratiivi ka 5. sonetis: “jäljed inimene-olemise tekstuuri puudel on ilus süü aga naise süü on kole / ja sul on natuke hirmus sellele otsa vaadata mida ma sulle meenutan” (samas: 31). “Naise süü” ehk kõik milles nii ühiskond kui ka naine ise end süüdistab, mis kultuuri sissekirjutatult ohvreid rõhub, aga Pihelgase tekst saab ka teise mõõtme - naine peegeldab vaatavale mehele tema tegusid. 11. sonetis tuleb esile tõdemus, et “aeg veab meid ninapidi ei paranda midagi / ei jäta rahule ei palu vabandust” (samas: 51) kujutades, et traumeeritud inimesel tuleb oma traumaga tegeleda,

²² Pihelgas osutab ilmselt Gisèle Pelicot juhtumile, kus naise abikaasa aastaid teda uimastas ning võõrastel meestel vägistada lasi. Vt lähemalt: https://en.wikipedia.org/wiki/Pelicot_rape_case

haavu parandada, aja möödumine niisama ei aita midagi, see on müüt. Seda sedastab ka Root, öeldes, et traumat on vaja korrastada (1992: 260), millele lisab Meretoja, et see on vaja oma minajutustuses ümbertõlgendada, jutustada viisil, mis oleks vähem kahjulik, et agentsus saaks tugevneda (2020: 79). Sarnase ideega on ka teose kõige viimane, märgiline 24. sonett, mis annab lugejale lootust, et traumadega tegeletakse, mitte ei suruta neid alla, “ohver / ma ei ole lihtsalt keegi kes elas üle kes jäi elama [...] / ma ei taha anda ennast minevikule ei taha jääda tema sõrmede vahele siplema tahan / ikka veel muutuda võidelda kasvada müüridest kõrgemaks pajudest sitkemaks”(samas: 78). Luulemina on oma elus palju üle elanud, kuid ta ei sildista end ohvrina, kogetu on teda tugevalt mõjutanud, aga ta elab, vahepeal ikka kahtleb endas, aga kes ei kahtleks. Ta unistab paremast tulevikust, ei taha jääda kinni minevikku, lasta sel end lämmatada ja maha suruda, ta tahab kasvada tugevamaks, areneda ja paraneda, mis viitab Meretoja sõnastatud tugevnenud narratiivsele kujutlusvõimele, agentsusele ja võimalikkustajule (2020: 79–82).

“Lõikejoones” süüdistab Tarmo Liinet kõiges, mida Liine äraminek Tarmot ütlema ja kirjutama sundis, “sa olid endast väljas ja natuke joonud, see muidugi on minu süü, kuivõrd ma jätsin su nii haavatavasse seisu” (Pihelgas, 2025a: 19). Sarkastiline kujutus mehest, kes on “nii haavatavas seisus”, olles aastaid Liine agentsust õdnestanud ja teda pidevalt haavanud, mis annab siingi edasi mehe seksistlikku, ohvrit süüdistavat ja naisi halvustavat suhtumist, mis on kinnistunud tema narratiivses alateadvuses. Kuid Liine tabab end isegi süüdistamas:

“Miks ma ei hakanud vastu, miks ma seda kõike üldse välja kannatasin? Ma olen vihane ka enda peale. Oot, stopp! See on jälle midagi, mis on minusse istutatud: süüdista ennast, lasku sellesse lõputusse labürinti, kus leiad endas ainult puudusi, analüüsi üksnes seda, mida sina valesti tegid. Juurdle, millega põhjust andsid. Ja üldse, kui nii halb oli, siis miks sa varem ära ei läinud? Stopp.”

(Samas: 21)

“Oot, stopp!” on katkestus ennastsüüdistavas sisekõnes, kui Liine mõistab, et see on sotsiaalselt sisse kasvatatud käitumine, mis on kinnistunud tema narratiivses alateadvuses, et naised otsigu endal süüd, millegagi pidid ju nad ise selle vägivalla ja ebaseadlikkuse välja teenima. See osutab eespool Browne sõnastatud ühiskonda sissekirjutatud ohvri süüdistamisele, ning Rooti sõnastatud ohvri enda süüdistamisele. “Oot, stopp!” ja lõpus kordav, kuid selge “Stopp” punktiga on internaliseeritud ohvri süüdistamise narratiivi äratundmine, kriitiline eneserefleksioon, mille käigus Liine end pidurdab ja sellele vastu seisab. See on agentsuse taastamise teekonna algus,

esimene samm paranemise poole. Eemal olles tärkab Liines vahepeal ikka ebakindlus, järsku mehel on õigus, äkki on ta tõesti kasutu, ja tema pärast on nende suhe katki läinud, “[k]ahtlus on nagu ämblikuvõrk – väga õrn, aga kui seda puutud, siis kleepub näppude külge. Hall ja liimjas.” (Samas: 24) Mees on niivõrd tugevalt õõnestanud naise minapilti, tema agentsust ja eneseusku, et Liinel on kerge jääda teda uskuma, sest traumahaavadest paranemine, mälestuste korrastus, võib võtta väga kaua aega. Aga ta mõistab, et tema ebakindlus ei ole tingitud ainult Tarmost. Et see on midagi enamat. Ta tunneb, kuidas

“sõda on mu enda sees. Too sõda võib alata üsna leebelt, mõni kerge märkus välimuse kohta, seksuaalse alatooniga nali, vaikimisi eeldused, et naised on nii paljudes asjades kehvemad kui mehed. Ja skaala teises otsas: vägistamine, väärkohtlemine, vägivald. Vägistamine on sõjakuritegu. Aga rahuajal sellega kohtusse pöörduda pole erilist mõtet, sest äkki sa ei hakanud piisavalt vastu. Seadusi koostavad mehed, need kaitsevad mehi.” (Samas: 67)

See on ühiskonda, normidesse, seadustesse sisse kirjutatud ohvri süüdistamine, nõrgemale süü veeretamine, naise teisene positsioon, mis kõik on salvestunud sotsiaalkultuurilises narratiivses alateadvuses. Pidevalt kohalolev mehe pilk, mille läbi maailma nähakse, on kinnistunud ka Liines – iluideaalid ja karmus enda suhtes, ennastsüüdistav hoiak – kuid ta tabab selle endas ära. Teose edenedes saab Liine tagasi oma eneseusu, agentsuse ja oskuse unistada, mis osutab varem väljatoodud Meretoja väitele, et oskus näha elu erinevaid kujunemisviise on koos võimalikkustajuga, oluline osa terviklikust olelusest. Liines on miski muutunud, ta mõistab, kuivõrd ahistavad on internaliseeritud ühiskondlikud normid, millega ta on üles kasvanud ja elanud, justkui “kitsas karbis, mis pigistas igast küljest” (samas: 91), mis on tema narratiivses alateadvuses koos leplikkusega kannatada ära valu ja vaev, nii tugevalt kohal olnud, “[k]ui harjunud ma selle karbiga olin, kui hästi tundsin neid seinu, kui varmalt võtsin omaks tema piirangud ja iseloomu” (samas). Ta tahab need raamid lammutada:

“nüüd on tekkimas teistsugune ruum, kus on avarust, kus on lootust, et asjad saavad olla teisiti, et on päriselt võimalik midagi luua. Et halbu mustreid mitte ainult ei tohi lõhkuda, vaid need tulebki purustada. [...] Mürk, mis minusse on valatud, on valuliselt üles tulnud, kõik, mida mind on pandud enda kohta uskuma, kobrutab nüüd ja paiskub välja.” (Samas: 91–95)

Narratiivses alateadvuses kohalolevate piiravate mustrite, normide ja ohvri süüdistamise normaliseerituse äratundmine, võimaldab Liinel märgata teda rõhuvaid mõttemalle, neid teadvustada ja neile vastu seista, seeläbi arendades oma narratiivset kujutlusvõimet ja

võimalikkustaju. Tugevnenud agentsus ja minapilt võimaldavad Liinel mõista, kui palju kahtluse sugemeid ja ebakindlust on temas lapsest saadik idanenud, kui hästi ema ja Tarmo neid elus on hoidnud. Ta vabaneb peale pikka vaeva mürgisest taagast, mis on teda pidevalt maha surunud. Trauma sõnastamine aitab Liinel kontekstualiseerida oma kogemusi, see võimaldab saavutada suurema kontrolli trauma haavade üle, vabaneda trauma ohjest ning ehitada üles enda Mina, mida lugeja ka näeb. Teoses “Vaadates ööd” jääb trauma selgelt läbi töötamata, kuid teosed “Ikka veel” ja “Lõikejoon” pakuvad lugejale katartilist süüst vabanemist ja ohvrimüüdi teadlikku kummutamist, mis läbi taastatakse agentsus ja võimalikkustaju. Lugeja näeb trauma sõnastamise ja läbitöötamise olulisust ja tervistavat toimet, mis küll ei kustuta kogetud traumat tegelaste/lüürilise mina mälust, kuid võimaldab üleelanul selle täielikust ja meelevaldsest painest vabaneda.

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöö keskendub Pihelgase teostes “Vaadates ööd”, “Lõikejoon” ja “Ikka veel” esinevale traumakujutusele. Vaatlemaks Pihelgase traumaloomet visandasin traumateooria, lähtudes McNally ja Rooti arusaamadest traumast, Rooti trauma eristustest, trauma definitsioonist ja tema kirjeldatud enesekaitsemehhanismidest – traumastseenist eemaldumine ja endasse tõmbumine, perseveratsioon ehk trauma üle mõtlemine ja selle meenutamine (ka tahtmatu) ning ääretu valvsus ümbritseva suhtes. Viimast võib võrdsustada McNally emotsionaalse stressiga, mis tegelaste meeled pinguldab ning traumakogemuse kesksed aspektid tugevalt mällu kodeerib. Samuti on olulisel kohal McNally defineeritud peritraumaatilised sümptomid, mis võimaldavad traumahetkel tegelasel saavutada kehavälise kogemuse, või muudavad tema reaalsustaju. Ning viimaks Pedersoni pakutud traumapoeetiline lähenemine traumakirjandusele. Pedersoni teooriat aitab laiendada Meretoja sõnastatud narratiivse alateadvuse ja kujutlusvõime olulisus inimese minapildile ja agentsusele. Kõigis käsitletud teostes on tegelastel/luuleminal traumamälestused meeles, millega nad kas sisekõneliselt, või justkui päevikuvormis seda sõnastades ja kontekstualiseerides ning lähedastega vesteldes tegelevad. Lünga ja fragmenteeritud kujutuse asemel on traumad tihti edasi antud pikkades teadvuse vooluga kujutatud lausetes, vahel aga olukorda otsekoheselt edasi andvas kirjelduses, milles on detailselt salvestunud atmosfäär. Trauma on kehast lahutamatu, ohuolukord on alati edasi antud kehaliselt aistitava kogemusena, mis on jätnud sügavaid haavu ja painavaid häireid, ning mis on muutnud tegelaste/luulemina reaalsustaju ja maailmanägemust.

Pihelgas kasutab trauma kujutamiseks ühiskonnakriitilist lähenemist, demonstreerides, kuidas ühiskondlikus sotsiaalkultuurilises alateadvuses on kinnistunud ohvri kui nõrgema osapoolle süüdistamine ning strukturealne vägivald, mis ilmneb nii seksuaalse, füüsilise kui ka vaimse alandamise ja väärkohtlemisena. Ühiskondlik normaliseeritus ja õpitud möödavaatamine hoiab alal ja taastoodab ohvrimeelset enesesüüdistamist, harjumist ja kohandumist igapäeva traumeerivusega, mis on nõrgendanud tegelaste/luulemina agentsust ja minapilti. Samuti on traumajärgne ennasthoidev käitumine tinginud isoleerituse ja usaldamatuse inimeste suhtes.

Teostes esineb kõige domineerivamalt otseseseid kehalisi traumakogemusi, mida on kujutatud kehalis-aistilistena, tuues esile lõhnu, värve, detaile, mis annavad edasi kogemuse intensiivsust ja tahtevastasust, millele kehalise lähedusega survestamine osutab. See kutsub sageli esile afektiseisundi, mis väljendub kehalises reaktsioonis – kätevärinas, südame pekslemises –, eemaldumises või valvsuses. Füüsilise vägivallaga kaasnev traumeeritus oli kohal ainsana teoses “Vaadates ööd”. See antakse edasi kujundlikult ja otsekoheselt, kujutades vägivallatsejat kontrollimatu loomana, kuid kujutatu argisus ja distantseeritus osutab kroonilisele traumakogemusele, millega on harjutud ja mille vältimiseks on omaks võetud enesekaitseiline käitumine, mis on muutnud minategelase reaalsustaju.

Kõige domineerivam trauma kõigis teostes on seksuaalne väärkohtlemine oma erinevates vormides. See edastub emotsionaalselt pingeliste ja stressirohkete kogemustena, kus vägivallatseja ohustab tegelase agentsust, sõnaõigust, väärikust, minapilti ja kehalist autonoomiat. Tihti üritavad tegelased erinevate enesekaitse mehhanismide toel kas eemalduda või kasvas valvsus ümbritseva suhtes. Samuti näeb lugeja peritraumaatilise dissotsiatsiooni reaalsustaju muutvat toimet või kehaliste reaktsioonide kirjeldusi, mille trauma esile kutsus. Need teevad äärmiselt tajutavaks traumakogeja valvsuse, pinge ja ohutunde, millele osutab ka pingelisuse kerimine ühest lausest teise või teadvuse voolulised pikad laused, kus aeg ajalt esinevad sõnakordused, viitavad afektiseisundile. Tihti esineb kujundlikke võrdlusi – mehed kui lõõtsuvad ja haisvad, saaki varitsevad loomad või suurekämblased ligitikkujad jne, milles vägivallatseja on salvestunud erinevate visuaalsete ja aistinguliste omadustega, kuid võrdlused esinevad ka vägivallast traumeeritu kirjeldustes. Kroonilise ja/või hiiliva trauma puhul, on traumakujutused argised, isegi lootelulised ja otsekohesed, andes edasi sündmuste samm-sammulist käiku, kuid ka lootusetust ning kohustatust traumade jätkuvusega leppida ja nendega kohaneda.

Vaimne väärkohtlemine antakse edasi üsna sarnaste poeetiliste võtete kaudu. See kajastub igas teoses, keskendudes aga tugevamalt vägivallatseja ja vägivalla olemusele, minapildi nõrgestamisele, ohvris ebakindluse tekitamisele ja tema alandamisele, kuid esineb kujundlikke osutusi ka ohvrile – võrdlused tarbeeseme, maardla, laiba või varjuga. Tegelaste/luulemina sisekõne peegeldab agentsuse kaotuse mõju nii minapildile kui ka ennast süüdistavale hoiakule.

Igas teoses on kohal ohvri süüdistamine, mille ühiskondlik mastaapsus lülitub ka tegelastesse, süüdistades nõrgemat osapoolt, mis näitlikustab narratiivse alateadvuse tugevat mõju inimese otsustele ja käitumisele. Kõigi tegelaste minapildid olid traumajärgselt pea alati vähenenud ja nõrgad, viidates kahanenud ja puudulikule agentsusele, mille tõttu ohvrid end, hoolimata vanusest, süüdistasid. Kuid “Lõikejoones” ja luulekogus “Ikka veel” taastavad peategelane ja luulemina oma agentsuse, murdes vabaks narratiivses alateadvuses salvestunud rõhumisest.

Traumakujutus on valitud Pihelgase teostes oma eriilmelistes vormides kesksel kohal. Pihelgas ei lase end teoste žanrilistest erinevustest häirida ning tegeleb justkui sarnasel teemal – naistevastane vägivald ja selle sotsiaalne normaliseeritus – edasi. Isegi kui kõigil tegelastel ei õnnestu traumamälestusi korrastada ja ümbermõtestada, et haavadest paraneda, on nad sõnastanud oma mitmed traumad, mis avalikkuse ees jäävad tihti varjatuks.

Kasutatud allikad:

HAR = Haridussõnastik. <https://arhiiv.eki.ee/dict/haridus/index.cgi?Q=agentsus>.

EIGE = European Institute for Gender Equality. <https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1091>.

APA Dictionary of Psychology = American Psychological Association Dictionary of Psychology. <https://dictionary.apa.org/emotional-stress>

APA Dictionary of Psychology = American Psychological Association Dictionary of Psychology. <https://dictionary.apa.org/peritraumatic-dissociation>

APA Dictionary of Psychology = American Psychological Association Dictionary of Psychology. <https://dictionary.apa.org/posttraumatic-stress-disorder>

APA Dictionary of Psychology = American Psychological Association Dictionary of Psychology. <https://dictionary.apa.org/trauma>

Brison, Susan 2002. *Aftermath: Violence and the Remaking of a Self*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Brown, Laura S. 1991. Not Outside the Range: One Feminist Perspective on Psychic Trauma. *American Imago*, 48 (1), 119-133.

Caruth, Cathy 1995. Introduction. *Trauma: Explorations in Memory*. Toim. Cathy Caruth. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 151–157.

Caruth, Cathy 1996. *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press.

Grigorjeva, Sveta 2025. Olen naine, (veel) mitte vägistatud. *Sirp*, 29.08, <https://www.sirp.ee/olen-naine-veel-mitte-vagistatud/> (vaadatud 26.05.2026).

Jameson, Fredric 2013. *The Antimonies of Realism*. London, New York: Verso.

Kirikal, Merlin 2023. Et ema kumaks. *Keel ja kirjandus*, 66(11), 1128–1131.

Kurg, Lena 2026. Arvustus. “Ikka veel”: ma olen siin, ma kuulan. *ERR*, 07.02, <https://kultuur.err.ee/1609934786/arvustus-ikka-veel-ma-olen-siin-ma-kuulan> (vaadatud 26.05.2026).

Laub, Dori 1991. Truth and Testimony The Process and the Struggle. *American Imago*, 48 (1), 75-91.

- McNally, Richard J 2003. *Remembering Trauma*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Meretoja, Hanna 2018. *The Ethics of Storytelling: Narrative Hermeneutics, History, and the Possible*. Oxford: Oxford University Press.
- Meretoja, Hanna 2020. Philosophies of Trauma. *The Routledge Companion to Literature and Trauma*. Toim. Colin Davis, Hanna Meretoja. New York and London: Routledge, 65–88.
- Merriam-Webster. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/insidious>.
- Ojam, Indrek 2023. *Stseeni poeetika ja eesti modernistlik romaan*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Pederson, Joshua 2014. Speak, Trauma: Toward a Revised Understanding of Literary Trauma Theory. *Narrative*, 22 (3), 333–353.
- Pihelgas, Carolina 2022. *Vaadates ööd*. Tartu: Kaksikhammas.
- Pihelgas, Carolina 2025a. *Lõikejoon*. Tartu: Lünk.
- Pihelgas, Carolina 2025b. *Ikka veel*. Tartu: Lünk.
- Pöldver, Piret 2024. Oli see armastus? *Sirp*, 09.02, <https://www.sirp.ee/oli-see-armastus/> (vaadatud 26.05.2026).
- Roos, Johanna 2024. Keha peab (keskkonna)tundlikku monoloogi. *Müürileht*, 14.08, <https://www.muurileht.ee/keha-peab-keskkonna-tundlikku-monoloogi/> (vaadatud 26.05.2026)
- Root, Maria P. P. 1992. Reconstructing the Impact of Trauma on Personality. *Personality and Psychopathology: Feminist Reappraisals*. Toim. Laura S. Brown, Mary Ballou. New York: The Guilford Press, 229–265.

Summary.

Trauma Imagery as Illustrated by Carolina Pihelgas' 'Vaadates ööd' ('Looking at the Night'), 'Lõikejoon' ('The Cut Line') and 'Ikka veel' ('Still')

Traumas in the aforementioned works of Carolina Pihelgas' are something that are bodily felt, multi-sensory and detailed. They are vividly remembered by the characters, these are not fragmented, but direct and detailed events. These works of Pihelgas have been reviewed and studied separately, but unfortunately, the depiction and poetics of trauma have not been analysed in a comparative manner.

This thesis expands the understanding of how to study the depiction of trauma in different texts, thereby expanding the research object of trauma theory. Analyzing the aforementioned works by Pihelgas using new theories allows us to enrich our understanding of the depiction of trauma in contemporary Estonian literature.

The thesis seeks to answer three primary questions: what is trauma and how is it conceptualized in contemporary trauma theory, through which poetic techniques does Pihelgas depict trauma, how trauma is revealed in Pihelgas's works through bodily, sensory, and affective experiences, and how do traumatic experiences affect the characters' agency, self-image, and relationships with the surrounding world.

In order to observe Pihelgas's works, I outlined a theory of trauma based on McNally and Root's understanding of trauma, Root's distinctions of trauma, the definition of trauma and the self-defense mechanisms described – distancing from the trauma scene and withdrawing into oneself, perseveration (also involuntary), and extreme vigilance towards the surroundings. The latter can be equated with emotional stress described by McNally, which enhances the senses and strongly encodes the central aspects of the traumatic experience into memory. Also important are the peritraumatic symptoms defined by McNally, which allow the characters to achieve an out-of-body experience during trauma, or change their perception of reality. And finally, the traumapoetic approach to trauma literature proposed by Pederson. Pederson's theory is expanded by Meretoja's

formulation of the importance of the narrative subconscious and imagination to a person's self-image and agency.

In all the works discussed, the characters/lyrical-self have traumatic memories in their minds, which they deal with either internally, or as if in a diary form, formulating and contextualizing them, and talking to loved ones. Instead of a gap and fragmented image, the traumas are often conveyed in long sentences depicted in the stream of consciousness, but sometimes in a description that directly conveys the situation, in which the atmosphere is recorded in detail. Trauma is inseparable from the body, a dangerous situation has always been conveyed as a bodily sensed experience, which has left deep wounds and distressing disturbances, and which has changed the characters'/lyrical-self's perception of reality and worldview.

Pihelgas uses a socially critical approach to portray trauma, demonstrating how in the sociocultural unconscious are embedded the blaming of the victim and structural violence, which manifests itself in sexual, physical and mental humiliation and abuse. Social normalization and learned neglect maintain and reproduce victim-like self-blame, habituation and adaptation to everyday trauma, which weakens the agency and self-image of the characters/lyrical-self.

The works are dominated by direct bodily experiences of trauma, depicted as bodily-sensory, highlighting smells, colors, details that convey the intensity of the experience and the unwillingness what the pressure of physical proximity indicates. This often evokes an affective state that is expressed in a bodily reaction of the character. The most dominant trauma in all the works is sexual abuse in its various forms. It is conveyed as an emotionally intense and stressful experience in which the perpetrator threatens the character's agency, right to speak, dignity, self-image, and bodily autonomy.

Mental abuse is conveyed through quite similar poetic devices. This is reflected in each work, but with a stronger focus on the nature of the abuser and the violence, the weakening of the self-image, the creation of insecurity in the victim and their humiliation. Every work features victim blaming, the social scale of which is also embedded in the characters, which illustrates the strong influence of the narrative subconscious on human decisions and behavior.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Evelin Teder,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “Traumakujutus Carolina Pihelgase teostes “Vaadates ööd”, “Lõikejoon” ja “Ikka veel””, mille juhendaja on Agnes Neier reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile; 4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Evelin Teder

26.05.2026